

DE NATIONALE SYNODE VAN DORDRECHT

13 NOVEMBER 1618 — 29 MEI 1619

Drukkerij Embedé - Maassluis

UITGAVE VAN DE GEREFORMEERDE BOND
IN DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK

INHOUD

Ter inleiding	7
De Dordtse Synode <i>Drs. K. Exalto</i>	9
Waar het eigenlijk om ging bij de veroordeling der remonstrantse dwaling <i>Ds. J. van Sliedregt</i>	17
De belijdenis <i>Dr. C. A. Tukker</i>	27
De Dordtse Leerregels <i>Drs. L. Vroegindeweyj</i>	39
Dordrecht en de oecumene <i>Drs. A. Noordegraaf</i>	51
De liturgie in Dordrecht <i>Ir. G. B. Smit</i>	63
Door last der Hoog-mogende Heeren <i>Ds. W. L. Tukker</i>	71
Na driehonderdvijftig jaar <i>Dr. C. A. Tukker</i>	77

TER INLEIDING.

In dit boekje zijn de artikelen gebundeld die in „De Waarheidsvriend” van 14 november 1968 zijn verschenen ter gelegenheid van het feit dat 350 jaar geleden de Nationale Synode van Dordrecht, die voor de ontwikkeling van de gereformeerde kerk in ons land van zo grote betekenis is geweest, een aanvang nam.

Naast deze bijdragen is een artikel van dr. C. A. Tukker opgenomen waarin de richtlijnen, die de generale synode van de Ned. Herv. Kerk deed uitgaan over de uitverkiezing, aan een kritisch onderzoek worden onderworpen en waarin met betrekking tot dit onderwerp uitvoerig aandacht wordt besteed aan de Dordtse Leerregels.

Hopelijk mag dit boekje ertoe dienen dat de belangstelling voor die zaken die in Dordrecht aan de orde waren wordt verdiept en verbreed, opdat het erfgoed der vaders niet louter als een reliquie in het kabinet van de kerk bewaard wordt, maar in het belijden van de kerk van nu gestalte mag hebben.

Het hoofdbestuur van de
Gereformeerde Bond.

K. EXALTO

De Dordtse Synode

In één enkel artikeltje het hele verloop van de Dordtse Synode te schetsen, is een onmogelijke opdracht. We volstaan met het kort aanduiden van een paar beslissingen die op deze Synode gevallen zijn, en die naar ons oordeel nog steeds voor de kerk van betekenis zijn.

Remonstrantse kwestie.

Daar is dan allereerst de kwestie van de Remonstranten. Zij was de eigenlijke oorzaak waarom deze Synode bijeen werd geroepen. Al sinds jaren had zij de gemoederen van ons volk bezig gehouden. Alom was bekend de situatie die er aan de hogeschool te Leiden was ontstaan sinds de komst van Arminius, die ten aanhoren van zijn studenten openlijk Gomarus aanviel. Wel was Arminius intussen al overleden, maar de strijd was daarmee niet opgehouden. De hele kerk was als gevolg van deze strijd in twee partijen verdeeld. Sinds enkele jaren sprak men van Remonstranten en van Contra-Remonstranten, naar aanleiding van een *Remonstrantie* in 1610 door de Arminianen aangeboden aan de hoge overheid. Deze hoge overheid voelde veel voor het standpunt der Arminianen. Niet alleen omdat de arminiaanse leer hen over het algemeen heel wat beter aanstond dan de streng calvinistische, maar ook omdat de Arminianen de overheid, in dit geval vooral de Staten van Holland, veel meer rechten in de kerk toekenden dan de Gomaristen als rasechte volgelingen van Calvijn, die zijn levenlang geijverd heeft voor de zelfstandigheid van de kerk, dulden konden. De Arminianen werden dan ook boven de Gomaristen door de overheid bevoorrecht. Dat kwam hier op neer dat calvinistische predikanten werden afgezet ten gunste van arminiaanse. In meer dan één stad heeft zich dit voorgedaan. Er ontstond een vervolging der calvinisten. Die aanhield totdat in de julimaand 1617 er een einde aan kwam door het optreden van Prins Maurits, de stadhouder. Zijn openlijke keus voor de calvinistische

prediking heeft het grote keerpunt betekend. Nu kwam de weg vrij tot het bijeenroepen van een Generale Synode waar tot dusver de Remonstranten zich met hand en tand tegen verzet hadden, en de Contra-Remonstranten zonder ophouden op aangedrongen hadden. Eerst had het nog wat voeten in de aarde voor de Generale Staten werkelijk verlof gaven om tot bijeenroeping over te gaan. Maar de moeilijkheden werden opgelost. November 1618 kon de Synode in eerste zitting bijeenkomen.

Al tijdens de eerste zittingen speelde de remonstrantse kwestie een belangrijke rol. Weldra stond het vast dat een aantal remonstranten ter Synode zouden moeten verschijnen. In de loop van de decembermaand geschiedde dat ook. Wat onwillig kwamen zij binnen. De hoeden werden gelicht, maar het ging niet van harte. Episcopius was hun aanvoerder. Hij gedroeg zich als ware hij voorzitter van een contra-synode. Nog voor hem goed en wel het woord gegeven was door Bogerman, de voorzitter der Synode, stak hij van wal met een ellenlange redevoering, waarin de verwijten en aanklachten niet van de lucht waren. Zijn hoop was gebouwd op de buitenlandse afgevaardigden, dus de gereformeerde theologen uit andere landen, die ook tot bijwoning van deze Synode waren uitgenodigd, hoewel zij de nederlandse kerkstrijd uiteraard slechts van horen zeggen kenden. Had Episcopius zijn rol wat taktvoller gespeeld dan zou hij zeker enig gehoor gevonden hebben bij sommige buitenlanders, ook al zouden zij zijn leer hebben afgewezen. Maar hij bedierf veel al dadelijk door zijn scherpe tong.

Na deze eerste onverkwikkelijke gebeurtenis brak een periode aan van eindeloos touwtrekken van de kant van de Remonstranten. Ze wilden maar niet komen tot de zaak zelf. De ene formele kwestie na de andere stelden zij aan de orde. Eenvoudig om de zaak te rekken. Misschien hebben ze gehoopt daarmee de Synode in verdeeldheid te brengen of zelfs te laten verlopen. In ieder geval, van Bogerman, de voorzitter werd het uiterste geëist aan geduld en beleid. Meermalen moest de Synode dit beleid goedkeuren, wanneer de voorzitter door de Remonstranten persoonlijk was aangevallen. Het is duidelijk dat op de duur het zo niet kon blijven. Ongeveer half januari barstte de bom. Men besloot de Remon-

stranten weg te zenden. Op een vrij abrupte manier heeft de lang getergde praeses dat gedaan. Beroemd zijn geworden de woorden die hij toen sprak. Hij verweet de Remonstranten dat zij met leugen en bedrog begonnen waren en nu ook met leugen en bedrog eindigden; waarna hij hen toeriep: Gaat heen, gaat heen!

De remonstrantse kwestie was daarmee nog niet ten einde. Een commissie werd benoemd om artikelen tegen de Remonstranten te ontwerpen, waarna zij plechtig zouden worden veroordeeld. Deze artikelen kwamen er. Ze kregen een plaats onder de belijdenisgeschriften van onze kerk. In mei 1619 zijn ze door de voorzitter van de Synode in de Grote Kerk te Dordrecht van de kansel gelezen. De buitenlanders, die allen hun stem er aan hadden gegeven, konden daarna heen-gaan. De binnenlandse afgevaardigden bleven nog een paar weken bij elkaar en toen was de Synode beëindigd.

Andere kwesties.

Al was de remonstrantse kwestie de hoofdzaak ook andere kwamen ter sprake en zijn behandeld. Al meerdere generale synoden waren aan deze Dordtse voorafgegaan. Veel van wat op die synoden besloten was, werd opnieuw bekrachtigd. De kerkorde werd bijgevijsd, maar vereiste niet een geheel nieuwe. De kerk was ook vóór Dordt 1619 al een calvinistische, had reeds een presbyteriaal-synodale kerkorde.

Met de catechese was het een soortgelijk geval. Ook die kwam in 1618 ter sprake. Zowel de buitenlandse als de inlandse afgevaardigden lieten er hun licht over schijnen. De bestaande catechese van de kant der predikanten werd onvoldoende geacht. Opnieuw werd ingescherpt de noodzaak van een regelmatige catechismusprediking. Maar ook kregen de predikanten de opdracht vooral toch toe te zien op het catechismusonderricht op de scholen. De noodzaak van een beknopte of kleine catechismus voor de allerjongsten werd ingezien. Zo deed men allerlei tot verbetering en vernieuwing van dit belangrijke onderwijs.

En om nog één kwestie te noemen, men gaf opdracht tot een opnieuw vertalen van de bijbel. Stellig was de oude zeer geliefd bij het volk, maar het wemelde daarin van fouten.

Dit waren de eigen woorden van Bogerman die het onderwerp ter Synode inleidde. Enkele stemmen gingen op om toch maar af te zien van een nieuwe vertaling, juist met het oog op het volk, dat zich licht zou kunnen ergeren. Daar stapte men echter toch overheen.

Toen eenmaal het belangrijke besluit gevallen was dat er een nieuwe vertaling zou komen, kwamen andere kwesties op. Wát zou er vertaald moeten worden? Hoorden ook de zogenaamde apocriefe boeken van het O. Testament tot de bijbel? Gomarus meende van niet. Zijn advies was ze niet opnieuw te vertalen, ze dus ook niet meer in de bijbel op te nemen. Zijn Geneefse collega Diodati steunde hem daarin zeer krachtig. De Engelsen echter boden fel tegenweer. En Gomarus moest, toen hij al te fel zijn standpunt verdedigde, van de praeses horen dat de zaak nu toch ook weer niet zo heel erg belangrijk was. Wellicht om de Engelsen wat te ontmoeten te komen werd uiteindelijk besloten toch de Apocryfen op te nemen, maar dan helemaal achterin, en van een *Voorwoord* voorzien, waarin de nodige waarschuwingen zouden worden opgenomen.

Ten aanzien van de vertaalarbeid zelf dienen we nog even te herinneren aan een woord van Bogerman. Toen het zover was gekomen dat de vertalers zouden worden aangewezen, was zijn vermaan om bij die keus te letten op meer dan een ding. Natuurlijk, de mannen zouden tot hun taak de nodige kennis en bekwaamheid moeten bezitten. Maar daarnaast, zei Bogerman, moesten het ook vrome mannen zijn met een onberispelijke levenswandel. Terecht heeft Bogerman aan-gevoeld dat het vertalen van de bijbel een heel apart werk is.

Er zouden nog enkele dingen meer te noemen zijn als het gaat over wat op de Dordtse Synode allemaal besproken en behandeld is. Maar het genoemde lijkt ons voldoende. Het is geen wonder dat deze Synode in de geschiedenis de bijnaam gekregen heeft van de „grote”, de Grote Dordtse Synode. Wie het hele verhaal van deze Synode leest, bemerkt - hoe zou het anders kunnen? - dat er veel gewoon menselijks was; en zelfs het zondige ontbrak niet. Daar is geen mens en ook geen Synode vrij van. Het was pluimstrijkerij toen een der afgevaardigden het waagde te spreken van „een heilige synode” in „het hemelse Dordt”. Dordrecht was de hemel niet en de

Synode was niet heilig. Niet helemaal zonder reden hebben de vijanden van de Dordtse Synode reeds in die tijd de vinger kunnen leggen bij enkele zwakke plekken. Als een der afgevaardigden het bestaat om in de Gr. Kerk in Dordt 'n preek te houden in het *italiaans*, louter om eens te laten zien dat hij dat kon, want vrijwel niemand verstond het, dan is dat op zijn zachtst gezegd misplaatst. En zo waren er wel meer dingen, die men beter niet had kunnen doen of kunnen zeggen.

Maar de zorg voor de kerk was groot. En er was ware vroomheid. We mogen zeggen: De Geest was er! Dat is de grootste eer die een Synode ooit bewezen kan worden.

J. VAN SLIEDREGT

*Waar het eigenlijk om ging bij de veroordeling der
remonstrantse dwaling*

Mag ik beginnen met op te wekken om de Dordtse Leerregels eens rustig te lezen of te herlezen. Dit geschrift lezen de komen we immers pas aan de weet welke schatten er in verborgen liggen.

Ik mag als bekend veronderstellen, dat deze artikelen door de Nationale Synode van Dordt zijn opgesteld ter weerlegging en afwijzing van de remonstrantse dwaling, die een vijftal punten omvatte: de verkiezing uit een voorgezien geloof; de algemene verzoening door Christus; de vrije wil ten goede; geen onwederstandelijke genade tot bekering en de afval der heiligen. Deze vijf punten hangen allen met elkaar samen. Waar het één geleerd wordt, daar volgt het andere vanzelf.

Als we ons afvragen wat er nu eigenlijk in 't geding was, meen ik te kunnen zeggen: het ging de Synode om de belijdenis van

1. de volstreckte souvereiniteit Gods;
2. het radikale van de zonde; en
3. de tot zaligheid alles omvattende genade.

De belijdenis van de volstreckte souvereiniteit Gods.

De Dordtse vaders hebben de wacht betrokken bij de openbaring Gods en daarmee beoogd wijsgerige beïnvloeding van de theologie te keren. Sommigen menen, dat zij zelf al niet geheel zuiver op de graat meer waren, doordat Aristoteles, die later ook in de gereformeerde theologie zijn duizenden weer zal verslaan, al wel een klein woordje is mee gaan spreken. Ik meen ten onrechte, maar daarop kan ik nu niet nader ingaan. Ik blijf handhaven mijn bewering, dat zij (de Dordtse vaders) principiëel anders theologiseerden dan de wijsgerig geïnfecteerde remonstranten. Zij hebben heel

fijn aan gevoeld, dat de oorsprong der remonstrantse afwijkingen lag in een door de filosofie bepaald Godsbeeld en daardoor bedorven Godsleer.

De volstrekte *souvereiniteit* Gods, zoals de H. Schrift daarover licht doet opgaan, wordt door Gods Kerk gekend en ingeleefd in enige zin. Bij het licht der openbaring maakt Gods Geest de Kerk bewust van de absolute tegenstelling tussen Schepper en schepsel, terwijl zij leert buigen onvoorwaardelijk voor de soevereine God, die niet een hersenschim is, maar die zij kent in werkelijke ontmoeting.

Filosofische invloeden strekten en strekken altijd daartoe om tekort te doen aan de absolute *souvereiniteit* Gods enerzijds en het wezen van de mens anderzijds. Er wordt iets aan God onttrokken, wat aan de mens gegeven wordt. De remonstranten, die zich nimmer geheel hadden kunnen onttrekken aan de roomse school, die de invloed der wijsbegeerte der oude grieken onderging, leden daaraan.

Het verstand schept zich een Godsbeeld onder invloed van het levensgevoel van een bepaalde tijd en daarom beheerst door tijdgebonden wijsgerige beschouwingen. Ik meen dat b.v. in onze tijd waar te nemen, als het dynamische van het huidige levensgevoel geprojecteerd wordt op God en zo de verkiezing Gods uit de eeuwigheid neergehaald wordt in de tijd; of als onder invloed van een modern vrijheids-idee aan de mens een speelveld wordt toegekend, waaraan God zich heeft onttrokken. Zo ontstaat er een Godsleer onder invloed van eigentijdse filosofische voorstellingen.

Hoe anders is het als de openbaring Gods in volstrekte zin - alleen en geheel - ons beheerst. Dan zijn de Godskennis en de volstrekte afhankelijkheid van Hem en zijn openbaring religieus gestempeld. Dat brengt een totaal ander inzicht met zich mee. Zo aanstotelijk het is voor de mens met zijn wijsheid volkomen uitgeschakeld te worden, zo vanzelfsprekend is dat voor de Kerk in het geloof - in de Godsontmoeting. Daar zijn geloof en gehoorzaamheid aan Gods Woord, en een zich geheel onderwerpen aan en afhankelijk stellen van de soevereine God. Dit is ten diepste de grond van de belijdenis der praedestinatie, naar dat de H. Schrift daarover licht doet opgaan. De leer der praedestinatie is *belijdenis* in

de geloofsbeleving der volstrekte afhankelijkheid van en onderworpenheid aan de God der Schriften. Daarom wordt, als deze leer aangetast wordt, de Kerk in een slagader aangetast.

Het zal duidelijk zijn, dat in deze belijdenis in geloofsbeleving de Kerk Gods de praedestinatie strikt religieus waardeert. Zij wordt niet verstaan als een verschrikkelijk besluit van een starre onbewogen God, die zelf in zijn eigen besluit zou gevangen zitten; maar ze wordt beleden in de radikale afhankelijkheid van de levende God, die als de drieënige God de volheid van leven in zichzelf is; zij wordt beleden in de aanbidding van zijn volstrekte *souvereiniteit*, waarin Hij als de Eeuwige ook de tijd als zijn schepsel in handen heeft, en in zijn hart heeft - eeuwig bij zich - de bestemming der mens-kinderen. Als Calvijn spreekt van het decretum horribile, bedoelt hij daarmee niet, dat het een *verschrikkelijk* besluit is, maar dat siddering en huivering over de mens kunnen komen in de Godsontmoeting, in het buigen voor onze soevereine God, zoals we daarvan in de H. Schrift zo vaak lezen.

In dit geloofsblijden vormt de verhouding van volstrekte afhankelijkheid en menselijke verantwoordelijkheid tot elkaar geen probleem, want de verantwoordelijkheid wordt juist in- en uitgeleefd en verstaan in de volstrekte afhankelijkheid.

Als het verstand de weg moet wijzen, wordt de openbaring geheel of gedeeltelijk ter zijde geschoven en maakt men van wat het dierbaarst is voor het geloof een karrikatuur. Nog tot op de dag van vandaag kan men beluisteren de remonstrantse aantijging, als zouden we van God een tiran maken en als zou de menselijke bestemming afhangen van een God, die onbewogen hoog gezeten is in zijn ivoren paleis.

Tegenover al deze valse beschuldigingen en misverstanden staat of valt het geloof met deze belijdenis der volstrekte *souvereiniteit* Gods. Daarom zijn juist nu de Dordtse Leerregels wel zeer aktueel.

De belijdenis van het radikale van de zonde.

Er is niets nieuws onder de zon. De remonstranten waren bezorgd voor de menselijke verantwoordelijkheid. Een derge-

lijke bezorgdheid wordt heden wel aan de dag gelegd in het vragen van ruimte voor de menselijke vrijheid. Ze zijn met het mens-zijn gegeven, en het gereformeerde belijden wordt menigmaal ten laste gelegd, dat het deze echt menselijke eigenheden niet genoeg honoreert.

O.i. versperde en verspert echter een humanistisch ingesteld zijn de weg tot een recht verstaan van het gereformeerde belijden van de totale verdorvenheid van de mens. Eerlijkheidshalve moet worden opgemerkt, dat dit ook geldt voor de dode orthodoxie, die wat strikt religieus bepaald is in het verstandelijke trekt. Ook de belijdenis van de totale verdorvenheid van de mens ligt immers in het religieuze vlak, of het vlak des geloofs. „Het vraagstuk van de vrije wil ligt niet in de psychologische sector, maar raakt de kern der religie” (Dr. G. de Ru: de rechtvaardiging bij Augustinus blz. 46).

Het gaat dan ook niet om een deterministisch bepaald gedwongen zondigen, een beknotting van de psychologische vrijheid van de mens; maar om het geloofsbelevens en de geloofsbelijdenis van het vrijwillig dienstknecht zijn der zonde in de algehele afgekeerdheid van God. Zo kent en waardeert de gelovige de mens in onderwerping aan de openbaring Gods en ontvangen zelfkennis.

Hier ligt de wortel der diepe verootmoediging voor Gods aangezicht en der voortdurende boete. Want de Heilige Geest doet door de openbaring licht opgaan over het wezen der zonde als zijnde radikale opstand tegen en afval van God, in volslagen ongehoorzaamheid en ongeloof. Waarom de vervloeking gehoord, gekend en aanvaard wordt. En dat in de eenheid van het menselijk geslacht, wat in de term „erfzonde” tot uitdrukking gebracht wordt.

Dat men heden gaat struikelen over de „erfzonde” (het gaat mij niet om de term) kan m.i. dan ook alleen maar verklaard worden uit dezelfde humanistische instelling als die Pelagius leidde tot de bewering, dat Adams zonde alleen voor Adam betekenis had. En ik vraag mij af, of prof. Berkhof niet door diezelfde visie verleid wordt om uit Rom. 2 : 12-16 af te leiden dat de daar genoemde mensen barmhartigheid zouden vinden, omdat het werk der wet is geschreven in hun harten.

De Dordtse vaders hebben het hart van de gereformeerde religie vertolkt, toen zij het wezen der zonde in deze radikale vorm open legden en in deze God-verzakende rebellie de totale verdorvenheid van het ganse menselijke geslacht beklemtoonden. Weer lieten zij daarbij alleen maar gelden de openbaring Gods in hun verkeren voor Gods aangezicht. De Kerk Gods kent haar verdoemelijkheid voor God en weet de mens van alle gaven beroofd, ook van de vrije wil om iets goeds voor God te brengen. Zij belijdt de mens „in ondergang en bederf zijnde” (N.G.B. art. 16).

Daarmee wordt ook afgesneden alle werkheiligheid, en dat in de meest verfijnde vorm. Want eigenlijk maakten de remonstranten het geloof weer tot een werk. Maar dat wordt heden niet minder gedaan door hen, die praktisch het geloof buiten de genade stellen, m.a.w. alleen maar weten te zeggen, dat het geloof zich heeft te richten of mag richten op het woord der genade of op de belofte. Men kan zich dan tooien met de naam gereformeerd, maar dergelijke predikers zijn onbarmhartige geselaars van het getroffen geweten van allen, die in hun totale verdorvenheid het mea culpa (mijn schuld!) uitroepen voor God. En anderzijds bouwen ze op tot eigengereide en gearriveerde christenen, waarom ze dan ook spoedig uitgesproken zijn. Zo’n bepaalde „evangelieverkondiging” is eigenlijk ontzettend wreed.

We lazen ergens, dat juist Pelagius de forensische vergelijking zeer sterk gedreven heeft, maar hij schreef den mens een vrije wil toe. We hebben wel te bedenken, dat door dergelijke remonstrantse infiltraties het stuk van de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof alleen volkomen wordt ontwricht.

Gods Kerk beleeft en belijdt haar *totale verdorvenheid in absolute ongehoorzaamheid, ongeloof en vijandschap* tegen God. Ik haast me om er terstond aan toe te voegen, dat dit nu echter anderzijds geen lijdelijk vals quietisme werkt (zoals wel beweerd wordt en ook vaak schijnt) maar *zelfveroordeeling* en *aanroepen Gods*. Nog eens, ook de leer der totale verdorvenheid is strikt religieus bepaald, is zaak des geloofs - in Gods ontmoeting. Zij is daarom in wederkerigheid verbonden aan de leer der soevereiniteit Gods, in volstreckte af-

hankelijkheid en aanhankelijkheid, want op de totale verdorvenheid sluit immers aan de allesomvattende genade.

Duidelijk moge zijn geworden, dat bij afwijzing van de vrije wil - ook in haar meest verfijnde verschijningsvormen - toch de verantwoordelijkheid diep en vol verstaan, beleden, gehandhaafd en beleefd wordt: coram Deo - voor Gods aangezicht.

De belijdenis van de tot zaligheid alles omvattende genade.

Zoals de Kerk bij het licht der openbaring zich bewust wordt van de volstrekte souvereiniteit Gods en de totale verdorvenheid van de mens, krijgt ze ook inzicht in de heerlijkheid der genade en ondergaat ze die door Geest en Woord in het geloof. Haar belijdenis van de allesomvattende genade moet dan ook verstaan worden als coram Deo - voor Gods aangezicht. Belijdende de menselijke radikale verdorvenheid belijdt zij ook, in de kennis van en verwondering over het Evangelie, *de volkomenheid* der genade, zonder welke er geen uitzicht zou zijn. Deze genade is juist in haar allesomvattendheid *genade*, gebundeld als ze ligt in Christus, in Wie gevonden worden niet alleen de gaven der verzoening en vergeving, maar ook die der vernieuwing. Hij heeft niet alleen de uitdelging der schuld maar ook de Geest der wedergeboorte en heiliging verworven. Hij is niet alleen de middelaar van verdienste, maar ook van kracht. *De genade* is de allesoverwinnende, onwederstandelijk werkende en gevende genade van bekering en geloof, geloof en bekering, tot rechtvaardigheid, heiligmaking en heerlijkmaking, ja tot een volkomen verlossing.

De remonstrant zag en ziet hier de verantwoordelijkheid in het gedrang komen, alsmede de menselijke vrijheid. Doch nog eens moet gezegd worden, dat bij deze gedachte de filosofie domineert in plaats van de openbaring. In de volstrekte afhankelijkheid leeft de Kerk Gods van en door en in de genade, die alles in allen vervult. Nu eerst wordt de verhouding van God tot mens en mens tot God zuiver, en komt het wezen van de mens tot zijn recht, zodat juist nu de vrijheid van de mens haar ware gestalte krijgt. Door de alvervullende genade wordt immers de zedelijke zelfbepaling niet weggenomen,

maar komt zij veeleer tot volle ontplooiing. De leer van de soevereine en vrijmachtige, almachtige en verkiezende genade typeert immers het diepe afhankelijkheidsgevoel, dat er in tot openbaring komt en is daarom een rijke bron van geestkracht.

Van valse lijdelijkheid kan hier geen sprake zijn. Valse lijdelijkheid is slechts het bewijs van een evenzeer humanistisch geïnfecteerd zijn als het remonstrantisme, en daarom dan ook daaraan ten nauwste verwant. De prediking heeft dat wel duidelijk te maken.

Het zal ons ook duidelijk zijn, dat de religie - het geloof - zoek is, als de genade als „goedkope genade” aan de man wordt gebracht. Daar wordt niet geleefd en geloofd in Gods ontmoeting, in het belijden onzer diepe val en verlorenheid, en van de prijs, die voor de genade betaald is. Een forensisch woord zonder meer brengt ons nog maar - zoals we reeds zagen - in de buurt van Pelagius, die het dan nog wat ernstiger nam (dr. G. de Ru a.w. blz. 66).

De Heilige Schrift doet de volkomen genade verschijnen in het licht der volstrekte souvereiniteit Gods, en openbaart zo voor het bewustzijn der Kerk haar drieënige God zelf als enige grond van haar leven (Ef. 1). Aan haar wordt in diepste ootmoedige en zalige afhankelijkheid ontdekt haar eenheid met Christus in de eeuwige raad van haar drieënige God. Daarom belijdt zij de genade als particuliere genade: *dat „de levendmakende en zaligmakende kracht zijns Zoons zich uitstrekken zou tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaardigend geloof te begiftigen...”*. Daarom belijdt zij ook haar verkiezing als uitverkiezing in de eeuwigheid Gods. Zij buigt in aanbidding neer en belijdt Gods praedestinatatie, naar de openbaring daarover licht schenkt.

Deze belijdenis der praedestinatatie is dus niet het resultaat van een consequente redenering. Juist omgekeerd kunnen we niet anders dan een verkiezingsleer als door Arminius voorgestaan, waarden als ontstaan onder filosofische invloeden, die aan de mens zelfstandige waarde willen toekennen.

Zo peilden onze gereformeerde vaders bij het licht der openbaring in het geloof de diepten der barmhartigheden Gods, tegen de achtergrond van de volstrekte souvereiniteit Gods en de totale menselijke corruptie. Daarbij konden zij -

omdat het hun geen filosofie was, maar levende werkelijkheid uit ontmoeting - in de bediening des Woords de mildheid betrachten die deze bediening volledig deed zijn een evangelische bediening der verzoening. De leer der verkiezing functioneerde bij hen in de prediking als dieptedimensie der openbaring Gods voor het geloofsbewustzijn der Kerk en als ruime mogelijkheid tot zaligheid voor een verloren mens; en niet - zoals bij menig predikheer in onze tijd helaas - als de logische oorsprong van de te realiseren genade in de tijd. Bij dit laatste is ook de filosofie aan het woord net als bij de remonstranten, zij het op andere wijze.

Het is leerzaam om te lezen, hoe de gereformeerde leden op de Haagse Conferentie in 1611 zich over de verkiezing uitspraken: „teghenspreekers der Gereformeerde Leere, voorbygaende de voornaemste poincten des gheschils, beginnen van dat hooghe poinct der Predestinatie, daer van nochtans in onse Kercken matichlijck ende voorsichtelijck pleech ghesproken te worden nae den Reghel van Gods Woort, alleen tot voorstant van Godes onverdiende ghenade, ende wechneminghe van alle menschelijcke verdiensten ende waerdigeyt, als oock tot versterkinghe vanden vasten troost der gheloovigen, in sulcker voegen, dat dien aengaende met recht niemant sich daeraen heeft te stoten”.

C. A. TUKKER

De belijdenis

De voorgeschiedenis van de nationale synode te Dordrecht 1618/19 wordt met name door twee problemen beheerst: a) het gezag van de belijdenis, b) de verhouding tussen Kerk en Staat. Hierin — zo leren ons de geschiedenisboeken terecht — stonden „preciesen” of kerkelijken en „rekkelijken” of politieken tegenover elkaar. De laatsten achtten zich niet van de paus te Rome ontslagen om nu onder de „pauze” van Genève of een papieren paus (namelijk de confessie) gebracht te worden. De eersten gaven het recht Gods niet over aan politieke normen.

Het kerkrecht van de Gereformeerde (Hervormde) Kerk is in de eerste tijd, in haar ontstaans- en organiseringsperiode, *kumulatief*. Het Convent van Wezel heeft de basis voor dit kerkrecht gelegd, hoewel de artikelen van dit convent er nooit direkt in geparticipeerd hebben.

Het bindende kerkrecht begint pas met de Kerkorde van Emden, maar toch ziet men in de artikelen van Wezel reeds het stramien, waarop voortgeborduurd zal worden, en dat blijft zo tot Dordrecht 1618/19 toe. Nu is *in* dit kerkrecht begrepen de eis tot ondertekening van de Nederlandse Ge-loofsbelijdenis en/of de Heidelberger Catechismus. Wezel eiste van predikanten en doctores, dat zij in alles overeenkwamen „met die Leere, welcke in de Kercke openbaerlick wordt onderhouden, ende vervat is *in de Belydenisse* (welcke eerst van de Kerckendienaren in Vrankrijk aan den Franschen Koning is overgelevert, ende daer na in het Nederduytsch overgeset zynde, aen den Koning van Hispanien, ende de andere Overheden van Nederduitschland is toegeschreven ende behandigt), *gelijck oock in de Catechismus*” (Wezel II-8). De kursivering is niet van mij, doch is in dit handschrift aangebracht. Die Catechismus zou voor de Walen de Catechismus van Genève zijn, voor de „Duytsche Kercken de Heydelbergsche: doch wy laten dit in de vryheit derzelve tot de eerste aenstaende Synode” (Wezel III-2). Tot mogelijke ketterij van een predikant rekent Wezel: het zich *meer*

dan billijk is vermaken in vreemde en kurieuze vragen en ledige spekulaties; het *naarstiger dan betaamt* lezen van ketterse boeken; het nawandelen en ten voorbeeld noemen van mensen met vreemde gevoelens „ende haere droomen toegevende” (denk aan het apokalyptisch doperdom, Joris en Nielaes).

De synode van Emden eist ondertekening (art. 2): „Om die *eendrachtigheid in de Leere tusschen de Nederlandsche Kercken te bewyzen*, heeft het den Broederen goetgedocht de belydinge des geloofs der Nederlandsche Kercken te onderschryven” en de Franse Confessie om reden van verbondenheid en enigheid met de Franse Kerken tevens te ondertekenen, met vertrouwen dat omgekeerd de dienaars van de Franse Kerken ook de Nederlandse Geloofsbelijdenis zouden onderschrijven. Dat laatste is wel via Datheen en Taffin in Frankrijk gevraagd, maar niet geschied.

Voor de Heidelberger stelt Emden geen dwang, maar men behoort die te gebruiken (usus; art. 5 K.O.). Waar echter een „andere forme van Catechismus (den Woorde Gods gelykformich zynde)” gebruikt wordt, zal men niet aandringen op verandering.

F. S. Knipscheer wijst er in zijn boek *De invoering en de waardering der Gereformeerde belijdenisschriften in Nederland vóór 1618* herhaaldelijk op, welk een onkunde er was aangaande de belijdenis. Het kwam bij predikanten voor, dat zij eerst uitleg behoefden, wanneer hun gevraagd werd de confessie te ondertekenen. In dit licht en tegen deze achtergrond zullen wij het allereerste artikel van de provinciale synode te Dordrecht 1574 - een provinciale synode met nationale betekenis - moeten lezen: „Word voor goet aengesien, dat in iedere Consistorie ofte Kerkenraet, ende Classe, een Copye van de Belydinghe des Gheloofs der Nederlantsche Kercken ende Articulen bewaert worde, soo wel van de Articulen des Embdischen Synodi, als die nu besloten zyn”, waar uiteraard een tekst van de Belijdenis zo niet van de Catechismus bij inbegrepen was. Overigens zien wij hier W. Niesels mening bevestigd, dat de Kerkorden een konfessionele inslag en betekenis hadden. Dan vervolgt de orde van Dordt 1574 met art. 2: „De Broeders hebben besloten, dat men eenderley Catechismus in allen onsen Kercken hou-

den sal. Welcke Catechismus sal wesen de Heydelbergsche, tot dat in *Synodo generali* anders besloten word.” Tot het onderzoek van predikanten rekent de Kerk (art. 14) „de Confessie ende Articulen doen onderschryven”. Knipscheer beijvert zich op blz. 64 van voornoemd boek duidelijk te maken dat de bedoeling van een en ander is samenbundeling van alle partijen, zowel die van Caspar van der Heyden als die van Jan Arentsz. tot één Kerk. Dat zal zeker ook een, zo niet de bedoeling zijn geweest. Van Emden tot Dordt 1618 was men *binnen* de gereformeerde gezindte oecumenisch, en wellicht ook daarbuiten voorzover het Lutheranen, Zwinglianen en Philippisten gold. Ook dat heeft Knipscheer in de eerste vijftientig bladzijden van zijn werk duidelijk uit de doeken gedaan. Maar dat dit argument tevens een samengaan van „rekkelijken” en „preciesen” inhoudt, zoals hij op blz. 60-62 suggereert, wens ik te betwijfelen, en wel om de volgende reden. Wanneer in 1576 op gezag van de Staten van Holland en Zeeland Kerkelijke Wetten worden uitgevaardigd door toedoen van een der deelnemers aan het Convent van Wezel, Willem van Zuylen van Nijvelt, waarin prompt bovengenoemde ondertekening vervalt en vervangen wordt door een predikantseed met tamelijk zwakke termen als „alle t’ geene tegens den wille Godts ende myn ampt niet en sal stryden ... het woord Godts op t’ aldersuiverlyckste sal handelen ... alleen ter eeren Godts”, dan komt daarop een duidelijk afwijzend antwoord van de Kerk op de nationale synode van Dordrecht 1578 (art. 53): „Wy achten, om eendrachticheyt in der Leere te betuyghen, dat men in allen Kercken der Nederlanden de belijdenis des geloofs in 37 artikelen, in dit jaer 1578 herdruckt, en den Koning Philip-po over veel jaren overgelevert, onderschryven sal, ende gelijk dit van den Dienaren des Woorts ende Professoren der Theologie gedaen sal worden, soo waert het goet, dat het-selve oock van den Ouderlinge geschiede.” Dat bij de bevestiging der dienaren vragen uit 1574 gebruikt worden, waarin geen sprake is van Confessie of Catechismus (Knipscheer, blz. 67), is na deze ondertekening via de classes geen argument voor het veronderstellen van latitudinarisme.

Op de provinciale synode van Dordrecht 1574 verzocht de classis Walcheren, de voor te leggen en te ondertekenen

tekst van de Nederlandse Geloofsbelijdenis „de Fransche editie van D°. Beza, laestmael uuytgegaen, ghelycformich” te maken, maar de synode besloot te wachten „tot op den Synodum generalem”. In 1580, op de synode te Antwerpen, was de Franse editie t.b.v. de Walen al in een herzien handschrift aanwezig, in 1581 kreeg Daniël de Dieu van de nationale synode te Middelburg de opdracht om de belijdenis van De Brès opnieuw uit het Frans te vertalen. Dat werk kreeg na veel moeite in 1583 zijn beslag. Genoemd voorstel van de classis Walcheren duidt m.i. opnieuw op de Gereformeerde oecumene, zoals die te Emden bedoeld was (vgl. Knipscheer blz. 67 met 69), temeer omdat een *Geneefs* exemplaar en uitgave ten grondslag moest liggen aan een nieuwe vertaling in het Nederlands. Inmiddels eiste de synode van Middelburg in art. 37, dat de dienaren des Woords, ouderlingen, professoren in de theologie („twelck oock den anderen Professoren wel betaemt”) en schoolmeesters de Nederlandse Geloofsbelijdenis zullen ondertekenen. Knipscheer is van mening dat, gezien de woorden „sullen ... onderteyckenen”, men met deze eis wilde wachten tot het ogenblik wanneer de herziene tekst zou verschenen zijn. Eerder moeten wij bij dit „sullen” denken aan het Duitse sollen: het geldt de *plicht* tot onderschrijving van dit geloofscompendium!

Op de nationale synode van 's-Gravenhage 1586 werd ook niet - zoals Naber en Knipscheer vermoeden - een Leicesterse dwang tot ondertekening der confessie ingevoerd, die na het vertrek van de Engelse gezant Leicester met de „Leicesterse” kerkorde zou zijn opzij gelegd; integendeel, beide bleven van kracht en blijken hun plaats ingenomen te hebben in het kumulatieve Gereformeerde kerkrecht. Zodat wij die dwang uit de Haagse K.O. art. 47 in letterlijk dezelfde bewoordingen terugvinden in art. 53 van de Dordtse K.O. 1618/19. Veel gegevens uit classicale archieven zouden hierbij te noemen zijn.

Dat kumulatieve ontwaren wij ook, wanneer het gaat om ondertekening van de Catechismus. Pas rond 1610 komt dit gebruik in zwang; in Zeeland werd aan de schoolmeesters de keus gelaten, of zij de Geloofsbelijdenis dan wel de Catechismus wilden ondertekenen. Hetzelfde wordt in 1618

terzake van de schoolmeesters bepaald (art. 54): „Insgeelycks sullen oock de Schoolmeesters gehouden zyn: de Artykelen als boven (bedoeld de 37 - CAT) ofte in de plaetse van dien den Christelyken *Catechismus* te onderteekenen.”

Nu is er medunkt genoeg materiaal verzameld om op enkele principiële vragen in te gaan. Heeft de Dordtse synode met de woorden „revisabel ende reformabel” t.o.v. de belijdenis ¹⁾ bedoeld, dat die belijdenis van synode tot synode ter revisie zou liggen, afgezien van de mogelijkheid tot indiening van gravamina? Terecht schrijft Knipscheer ergens dat men de beslissing over de herziene en te ondertekenen tekst van de belijdenis opschoof naar een nationale synode. Maar het is *niet* juist, wanneer men meent dat *opzettelijk* de Nederlandse Geloofsbelijdenis, die men ondertekende, openstond op elke synodevergadering voor revisie. Ik voor mij houd het ervoor dat de twee woorden eerder op de tekst en tekstuitgave zien, dan dat zij een gedurende inhoudelijke censuur niet alleen mogelijk maken, doch veronderstellen. Daar is na 1583, toen dan de bijgewerkte en herziene uitgave bij Canin (Kaen) in Dordrecht uitkwam, zowel te 's-Gravenhage in 1586 als te Dordrecht in 1618/19 geen sprake van.

Allereerst is er na de Dordtse synode nooit zo'n generale of zelfs nationale meer geweest, en het naschrift van de Dordtse leerregels noemt met zekere klem: „Daarna vermaant deze synode ook ernstig de lasteraars, dat zij toezien, welk zwaar oordeel Gods zij op zich laden, die tegen zoveel Kerken en zoveler Kerken belijdenissen vals getuigenis spreken...”

Ten tweede wijzen de te Dordt opgestelde ondertekeningsformulieren ²⁾ in een andere richting. Toen op 14 mei 1619 des namiddags, volgens de Postacta, als gravamen werd ingediend „het instellen van een bequaem Formulier van onderteyckeninge der Belydenisse, ende des Catechismi, voortaan te doen van alle, die in Kerkelycke bedieninge zyn”, resulteerde dit in meer dan waarom gevraagd werd, n.l. in een „accuraat formulier” waarmee niet alleen Belijdenis en Catechismus, doch ook „de verklaringe des Synodi Nationalis over de vyf Remonstrantsche Articulen” wordt ondertekend „om haer regtsinnigheyt klaerlik te betuygen, en

sommige verkeerde uytvlugten omtrent de onderteykeninge voor te komen". Aan die uitvluchten worden dan nog 16 mei 1619 de minder vriendelijke woorden toegevoegd: „daer mede sy de Kerken plegen te bedriegen". Hier valt het argument van eenheid van alle partijen weg om plaats te maken voor de bij Knipscheer (blz. 197) minder geliefde „bindende formule voor de beschrijving van het Christelijk geloofsleven".

Dat inderdaad een verbindtenis werd bedoeld, die daarom ook al niet te revisabel geweest zal zijn, behalve op het punt van vertaling en uitgave, bewijzen de drie formulieren, die op 18 mei voor predikanten, en rectors met schoolmeesters, op 25 mei voor professoren in de theologie met regenten en subregenten van collegia als het Statencollege zijn uitgevaardigd.

Ook de eventueel te eisen „nader verklaringe van ons gevoelen over eenigen Artykel deser belydenis, des Catechismi, of verklaringe des Synodi Nationalis", die in geval van hoogleraren en regenten door de synode, ingeval van predikanten door kerkeraad, classis of synode afgenomen wordt, laat geen ruimte tot andere inhoud der voornoemde geschriften, maar wel voor de exegese van bepaalde zaken - men denke aan het infra- en supralapsarisme. De regel des geloofs heeft zogoed als de Schrift een scopus ecclesiasticus, een kerkelijke zin, een kerkelijke normering en speelruimte wat betreft de interpretatie.

Ik schreef over een kumulatief kerkrecht. Ook de bepalingen rond ondertekening der belijdenis worden hierdoor gekenmerkt. Wezel kende geen ondertekening, Emden wel. Dordrecht 1578 acht het goed dat alle hoogleraren en ook de ouderlingen de Nederlandse Geloofsbelijdenis ondertekenen, Middelburg eist dit. 's-Gravenhage voegt er de bepaling ingeval van „refusie" (weigering) aan toe, Dordrecht 1618/19 neemt zulks over en maakt formulieren klaar, waarin de drie formulieren van enigheid zijn opgenomen en moeten worden ondertekend. Zeker, een kumulatief kerkrecht, doch materiële uitbreiding van de belijdenis heeft men niet bedoeld. Zo moeten wij ook de toevoeging van de Catechismus en de Dordtse Leerregels niet zien als een inhoudelijk „meer" dan tevoren. Aanleiding hiertoe is geweest, mede althans,

het merkwaardige feit dat 21 december 1618 de Remonstrant Henricus Leo in de synode verklaarde, geen bezwaren tegen de Nederlandse Geloofsbelijdenis te hebben. En iets later de Remonstranten Ryckewaert en Vezeling: geen bezwaren tegen de Catechismus. Begrijpelijk dat de Canones toegevoegd werden om elk bedrog of misverstand te vermijden. Doch niet om daarmee nu *meer* te gaan leren en inhoudelijk *meer* aan christelijke leer te laten ondertekenen dan tevoren!

Ik wees er reeds op dat een versie als van de Canones, die door een binnen- en een buitenlandse kommissie was geredigeerd, n.l. door Carleton, Scultetus, Deodatus, Polyander, Walaeus en Trigland, alleen al om het gereformeerd-oecumenisch aspekt niet spoedig zou worden herzien. Een ander argument is, dat de Remonstranten wél aandrongen op omgieting van de hele Nederlandse Geloofsbelijdenis. Toen kwam in april 1619 plotseling de eis van Staten-Generaal via de politieke Gekommitteerden ter synode, om in deze vergadering de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Catechismus te herzien. Spoedig werd duidelijk - en H. Kaajan heeft dat in zijn boek over de *Groote Synode* aangetoond - dat de Staten synodale *bekrachtiging* van deze geschriften bedoelden. Zij zouden immers, door deze internationale vergadering bekrachtigd, in aanzien stijgen! Buitenlanders en binnenlanders keurden hen rond 1 mei unaniem goed, en hetzelfde vond na veel discussies plaats rond 6 mei (plechtige afkondiging) met de Canones. Wij moeten van die discussies niet schrikken: zij hebben bijgedragen tot het evenwichtig karakter der Canones. De definitieve tekst hield op deze wijze een gematigde, Augustiniaanse middenweg in tussen supra- en infralapsarisme.

Knipscheer ziet een ontwikkeling van Wezel tot Dordt 1618/19. Het komt z.i. hierop neer, dat de voorstanders van ondertekening der Geloofsbelijdenis rond 1568 daarin geen gevaar zagen voor de vrije ontwikkeling en vorming der geloofsmeningen, terwijl ditzelfde feit van ondertekening zulke ontwikkeling rond 1618 juist onmogelijk heeft gemaakt. Ook meent hij, dat de belijdenis eigenlijk de Kerk opgelegd is. Mijn vraag is: hoe moest het anders in een Kerk die van de grond af werd opgebouwd, en bij zoveel onkunde, zelfs onder de ambtsdragers? Wat er ook van waar zij: ik

acht van belang dat de leertraditie der Kerk en het gereformeerd-oekumenisch aspekt de grens van het belijden bepaalden en de ondertekening ons doen zien als een blijk van ingevoegd-zijn en opgenomen-zijn in de leertraditie. Dat is heel wat positiever dan een afsnoering en inperking.

Wordt vandaag de dag gevraagd, of de belijdenis terzake van Israël, de eschatologie, de pneumatologie niet op de helling moet en of er geen artikelen aan de Nederlandse Geloofsbelijdenis moeten worden toegevoegd, dan vergete men niet dat een nationale consensus nauwelijks haalbaar is, een internationale als bij de Wereldraad niet verder komt dan het belijden van Jezus Christus als God en Heer, en dat er voetangels en klemmen zijn op deze weg. Het kan de bedoeling van de Kerk niet zijn om het in termen van gericht en genade, verkiezing en verwerping gestelde artikel 37 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis om te vormen of uit te bouwen tot een komplette eschatologie. Het kan evenmin de bedoeling zijn om meer te geven aan pneumatologie dan in de artikelen 5, 11 en 24 qua compendium aan lijnen gegeven is. Een belijdenis is geen handboek van dogmatiek, maar de hoofdmomenten moeten vastliggen. Met Israël is het een andere zaak. Hoewel het voor de geschiedenis van het Nederlandse calvinisme troostvol is, dat verdreven Joden herademden in het vrije Amsterdam en die stad de ere naam Mokum (makoom, de plaats) gaven, is het Joodse volk niet of nauwelijks opgenomen in de theologie van de Gouden Eeuw. Niet alleen hebben wij voorbeelden in aanmerking te nemen als dat van ds. Costerus van Hoge- en Lage Zwaluwe, van wie R. B. Evenhuis in zijn boek *Ook dat was Amsterdam II*, blz. 170-171 vermeldt hoe hij in zijn werk *Historie der Joden* en ook de facto protesteerde tegen de bouw van een synagoge in Amsterdam en de kerkeraad van die stad op zijn hand kreeg — Costerus was een aanzienlijk man! — maar vooral zullen wij in rekening moeten brengen, dat theologisch het verband tussen de Schriften en het Joodse volk, bijv. bij iemand als Plancius alleen maar als tegenstelling gold.

Verondersteld nu dat iemand of een kerkelijke vergadering daar een gravamen over indient, — bij wie en bij welke synode dan, wil dit gravamen op het niveau van

1618 behandeld zijn? Daar komt nog iets bij. Wie een belijdend artikel over Israël en het Joodse volk wil doen opnemen, verkeert — zoals u zien kunt in *Fundamenten en Perspectieven van belijden* — ogenblikkelijk in de omgeving van de theologische verantwoording der geschiedenis. Moet ook daarover een artikel aan de Geloofsbelijdenis toegevoegd worden? Dan zal er unanimiteit moeten zijn of komen over termen als „Kerk” en „wereld”, die nu nog in verschillend spraakgebruik misverstaan veroorzaken.

Laten wij tevens niet vergeten - en het moge ons oordeel over de kerkelijke geschiedenis tussen 1568 en 1619 milder maken - dat het Convent van Wezel niet milder in zijn uitspraken was, omdat het „rekkelijker” was, en dat Dordrecht 1618/19 niet omlijnder was, omdat de synode „precieser” was. Dezelfde of nog grotere inspraak dan te Wezel van de kant van de overheid is er te Dordrecht via commissarissen-politiek. Maar ook die verschuiving van „eendrachticheyt” tot „onderteykeninge” hangt samen met het *kumulatieve* kerkrecht. De Gereformeerde Kerk was in 1568 niet die qua organisatie gekonsolideerde grootheid, die zij in 1618 is geworden. Zien wij dit in, dan ontdekken wij tevens, dat de veelvuldige gereformeerd-oekumenische kontakten, waar Wezel blijk van gaf, ook in Dordrecht alleen al in de „synode van buitenlanders” leefde.

De formulieren van enigheid liggen er. De mogelijkheid tot het indienen van gravamina is gebleven, doch een konstante mogelijkheid van revisie wordt tegengewerkt, doordat de Gereformeerde Kerk van 1568 tot 1619 een kerkrecht had met belijdende inslag en een belijdenis met kerkrechtelijke kanten. En het is niet in te zien dat dit vandaag de dag anders zou zijn; men denke aan de Kerkorde in enger verband en de ordinanties.

¹⁾ Zie J. N. Bakhuizen van den Brink, *De tekst van de Nederlandse Geloofsbelijdenis*, 2 art. in *Woord en Dienst* 27 juni en 11 juli 1959.

²⁾ Wij onderschreven Bedienaren des Goddelijken Woorts/Rectoren ende Schoolmeesters/Professoren der H(eilige) Theologie ofte wy Regent en Onder-Regent, verklaren oprechtelyk en in goeder conscientie, met dese onse onderteekeninge, dat wy van herten gevoelen en gelooven, dat alle de Articulen en stucken der Leere, in de Belydenis en Catechismus der

Gereformeerde en Nederlantsche Kerken begrepen, midtsgaders de Verklaringe over eenige Poincten der voorseyde Leere/eenige Articulen der selver Leere, in de Nationale Synodus Anno/in den jare 1619 tot Dordrecht gedaan, in alles met Gods Woort over een komen . . .

L. VROEGINDEWEIJ

De Dordtse Leerregels

De Dordtse Synode van 1618/19 heeft vele dingen gedaan, maar toch is het te verdedigen als men zegt, dat zij vooral één ding heeft gedaan: de leer der vrije en soevereine genade gehandhaafd en verdedigd tegen de leer der remonstranten, welke in het wezen der zaak niets anders bevatte dan een herhaling van de oude semi-pelagiaanse leer in een nieuwe vorm. Daartegenover staat, dat de Leerregels dezer synode niet een nieuwe leer hebben gebracht, maar eenvoudig het oude kerkelijke gevoelen, dat menigmaal was uitgesproken. Achter de remonstranten staat Erasmus en Pelagius. Achter de synode staat Luther en Augustinus om maar bij enkelen te blijven. De strijd van de Dordtse synode tegen de remonstrantse leringen is een voortzetting van de strijd van Luther tegen Erasmus in het boek: „Over de knechtelijke wil”.

Erasmus was een man, die doorgaans geen partij wilde kiezen, maar als het om de diepste waarheidsvraag gaat, kiest hij tegen Luther en - naar ik meen - tegen de waarheid. Zo was het ook met de remonstranten. Zij meenden, dat er niet gekozen hoefde te worden. Men kon contra-remonstrants-gereformeerd zijn en remonstrants-gereformeerd. Men hoefde niet te kiezen. Men kon rustig in één kerk zitten. Maar Erasmus en de remonstranten hebben hoe langer hoe meer laten zien, dat zij van een andere geest waren. Het remonstrantisme is een leer, die aansluit bij de begeerten van het menselijk hart en daarom sterft het nooit uit.

Erasmus ging tegen Luther schrijven. Hij zocht de gevoeligste plek van de reformator op: de bekwaamheid of de onbekwaamheid van de mens om God te kiezen en het goede; de vrijheid of gebondenheid van de menselijke wil. Daarmee wordt de vraag gesteld naar de grootheid Gods. Bij Erasmus is de mens groot, de mens beslist, met *hulp van God* natuurlijk. Zo was het ook bij de remonstranten. Luther liet God, God zijn en zo deed de Dordtse synode. De remonstranten kwamen voor de grootheid van de mens op. De mens besliste. God volgde deze beslissing door de gelovigen - die voor God

beslist hadden - te verkiezen tot zaligheid. De Dordtse synode heeft de leer der kerk vastgehouden. Het concilie van Efeze had reeds in 431 de vrije wil heel beslist veroordeeld en vele synoden daarvoor eveneens en daarin was de kerk vele malen gevolgd. Zelfs het semi-pelagianisme is op de synode van Orange in 529 scherp veroordeeld. Alzo heeft de Dordtse synode de waarheid van Schrift en oude kerk gehandhaafd tegen deze nieuwe aanvallen.

Is de synode niet begonnen die arme remonstranten te onderdrukken? Als er van onderdrukking gesproken moet worden - en dat kan moeilijk anders - dan zijn het de remonstranten geweest en hun helpers in de regering, die de contra-remonstranten op vele wijzen hebben onderdrukt, zodat het onhoudbaar werd en een burgeroorlog voor de deur stond. Hoe is het begonnen? Het is haast vanzelfsprekend, dat er van het begin der Ned. Geref. Kerken sommigen zijn geweest, die meer de kant van Erasmus uitgingen dan van Augustinus, Luther en Calvijn. Als wegbereiders van het remonstrantisme noemt men: Jan Verstege uit Stroe, die zich noemde Johannes Anastasius Veluanus, en die door Trigland de „Patriarch der remonstranten” werd genoemd.

Hij schreef zijn Leken-Wegwijzer, waarin veel goeds, maar in het stuk van de vrije wil semi-pelagiaans. De schrijver heeft een afkeer van de praedestinatie. Zijn boek werd in 1610 nog herdrukt en was toen zeker reeds zesmaal uitgegeven.

Dan Hubert Duifhuis met zijn zelfstandige parochie in Utrecht. Eerst vrijwel gereformeerd, al vatte hij het stuk der praedestinatie niet zo „diep en hoog” op, later meer de linkse kant uit en een wegbereider voor de remonstranten.

Laten we Dirck Volkertszoon Coornhert niet vergeten, een groot vriend van Erasmus en een vijand van Calvijn, tegen wiens leer hij een boek schreef, waarin hij alle verborgenheden des geloofs weerspreekt en niets overlaat dan het *voorbeeld*, dat Jezus gaf. Calvijn schold hem voor een nietswaardige, die nooit begrepen heeft, wat godsdienst is. Hij zal beroemd worden door zijn boek: *Wellevenkunst*, een zedeleer, die uitgaat van de vrije wil. De gereformeerden hielden hem voor een der grootste vijanden, die de gereformeerde leer en kerk ooit heeft gehad. Predikanten waren

voor hem slechts stokebranden en ketterjagers. Reitsma zegt echter van hem: „Zijn grote fout is geweest, dat hij, die voor zichzelf volle vrijheid van overtuiging eiste, deze niet gunde aan anderen, althans niet wenselijk oordeelde, dat zij er voor uitkwamen; dat hij van oordeel was, dat onder de gereformeerden geen heilige overtuiging was; dat hij een vijand van de godsdienst zag in elk, die er anders over dacht dan hij”. Een man van invloed.

Casper Jansz. Coolhaas, predikant te Leiden, was ook een bestrijder van de leer der vrije genade. Hij heeft aan de kerk veel moeite bezorgd en was een steun voor de libertijnsgezinde regenten.

Over Arminius en zijn invloed op de remonstranten hoef ik hier niet te schrijven. Door hem is het probleem van de vrije wil en de vrije genade in onze kerk zeer acuut geworden. Het merkwaardige is, dat Arminius, en later zijn vrienden en volgelingen, vaak wilden stellen, dat zij toch eigenlijk de echte gereformeerden waren. Men zou hieruit af kunnen leiden, dat zij de betekenis van de strijd niet goed begrepen hebben en evenmin de kloof gezien, die hen van de reformatie scheidde. Dat kwam misschien, omdat zij in de eerste tijd nog vaak dezelfde woorden gebruikten, doch er een heel andere inhoud aan gaven.

Wie zijn de strijd eigenlijk begonnen? Als men aan de waarheid getrouw wil zijn moet men zeggen, dat de remonstranten het strijdlustigst waren. Zij hebben de aanval tegen de Belijdenis ingezet. Daar was eerst een *remonstrantie*, pas jaren daarna Leerregels tegen de remonstranten, al was er daarvoor reeds een contra-remonstrantie. De remonstrantie bevatte de punten, waarin de remonstranten meenden te moeten afwijken van de gereformeerde leer. Zij gebruiken de gereformeerde woorden, zodat men op het eerste horen denken moest aan een gereformeerde belijdenis. Waarom deden zij dat eigenlijk? Bogerman zei bij de wegzending: „Ge zijt met leugenen begonnen”. Dacht hij ook aan de remonstrantie?

Ik schrijf het eerste artikel voor u over: „Wij geloven dat God, door een eeuwig en onveranderlijk besluit, in Jezus Christus, Zijn Zoon, eer 's werelds grond gelegd was, besloten heeft uit het gevallen zondig menselijk geslacht diegenen

in Christus, om Christus' wil en door Christus zalig te maken, die door de genade des Heiligen Geestes in Jezus geloven en in dat geloof in gehoorzaamheid des geloofs door diezelfde genade teneinde toe volharden zouden en daarentegen de onbekeerlijken en ongelovigen in de zonde en onder de toorn te laten en te verdoemen, als vreemd van Christus, naar het woord des H. Evangelies bij Joh. 3 : 36: „Wie in de Zoon gelooft” enz. Dus verkiezing en verwerping! Ja, maar heel anders dan in de H. Schrift. God wacht af. Hij wacht af. wie er gaat geloven. Daar zijn tegenwoordig in de niet-remonstrantse kerken bepaald ook remonstrants-gereformeerden. Zij prediken dit ook. Zij prediken: nu heeft God zoveel gedaan, nu moeten wij ook iets doen. Wij moeten de gaven aannemen, willen, geloven. Hoe kan echter een geestelijk dood mens (Efeze 2 : 1) iets geestelijk goeds aannemen, willen, geloven? Moet hij dan niet eerst van dood levend gemaakt worden? Bij de remonstranten is echter niet zo'n geweldige spanning. Die zien de dingen gemoedelijker. De mens ligt niet verloren. Dus God wacht op de mens. Ziet God iemand, die gelooft: hij krijgt het eeuwige leven. Maar voorziet God, dat iemand niet geloven zal, hij is van eeuwigheid verworpen. God werkt met een voorgezien geloof en niet naar eigen goede, rechtvaardige en wijze keus. Bij de remonstranten beslist de mens. In deze geest zijn alle vijf artikelen van de remonstranten. In art. 2 wordt gesteld, dat Jezus stierf voor alle mensen zonder onderscheid. Maar of de mensen gebruik willen maken van de vergeving en van de open deur, dat ligt aan de mensen. Zo preken de remonstranten van ouds. De mens beslist. Volgens de contra-remonstranten beslist hij dan altijd ten kwade. Maar in de remonstrantse leer is er niet die geweldige spanning tussen God en mens. In artikel 3 betoogt de remonstrantse remonstrantie, dat de roeping slechts een *aanradende* kracht heeft. Het evangelie roept de mens en deze moet daar door eigen keuze, zonder dat God zijn wil vernieuwt, aan gehoorzamen.

Het vierde artikel stelt, dat de mens geen goed kan doen zonder de genade, doch dat de mens deze genade kan *weerstandaan*. In art. 5 prijst men de genade zeer, doch men wilde in 1611 nog geen uitspraak doen over de vraag of de mens de genade kan verliezen. Later leerden zij, dat er geen vol-

harding der heiligen was, dus dat God Zijn uitverkorenen niet bewaarde, doch dat zij weer konden afvallen. Alles bijeen: zij leerden *medewerkende* genade. Psalm 89 : 8 kan de remonstrant nooit van harte zingen. Zij leerden de algemene verzoening. Maar het stond na het lijden en sterven van Christus in genen dele vast, dat er zondaren behouden zouden worden. Als niemand gewillig is, wordt niemand gered. Daar is geen onwederstandelijke genade. Dit betekent, dat de remonstrant voor de echte mens, voor de mens, zoals hij door zijn val geworden is, geen evangelie heeft. Zij hebben een blijde boodschap, die niet meer verkondigt dan dat de mens in een put ligt en nu steekt Christus hem een stok toe of laat een touwladder neer. De mens grijpt die stok of klimt omhoog en wordt gered. Maar als daar op de bodem van deze honderd meter diepe put een mens ligt die alles wantrouwt, die doof is en blind, wiens beide armen en benen gebroken zijn, die volkomen dood is en graag in zijn ellende blijft? Dan heeft de remonstrantse prediking niets aan te bieden. En als Gods Geest een mens heeft ontdekt aan zijn zonde en ellende en hij ligt daar machteloos en wantrouwend, doof en blind voor het evangelie, wat dan? Dan heeft het remonstrantse evangelie deze diep ellendige niets aan te bieden. Het bijbelse en dus reformatorische evangelie is het geweldigste, dat er is. Daar daalt Christus af in de put. Hij neemt wantrouwen weg; Hij geeft ogen om te zien en oren om te horen; Hij legt de mens op Zijn schouder en brengt hem boven in de volle zin. „Daar zingen zij in God verblijd”.

Helaas dat evangelie werd door de remonstranten fel bestreden en wordt tegenwoordig door het grootste deel van de predikanten en pastoors verworpen, omdat zij niet weten hoe groot hun zonde en hun ellende is. Dit reformatorisch evangelie hebben de Dordtse Leerregels tegenover de remonstranten verklaard. Zij zijn ook in vijf artikelen verdeeld, gelijk de remonstrantie. Het zou een afzonderlijk artikel vragen om de 5 artikelen beknopt weer te geven. Maar ieder kan ze lezen. En dan bedenke hij of zij het volgende. In de Leerregels is de Uitverkiezing niet een *muur* doch een *poort*. Zonder de verkiezing Gods en Zijn onwederstandelijk reddend werk wordt niemand zalig. De Leerregels verklaren eerst in welke ellende de mens ligt en hoe God allen

dringend laat verzoeken zich te laten zaligen. Een groot deel der evangeliehoorders wenst daar niet op in te gaan of juist gezegd: niemand gaat hierop in. De hervormde synode heeft in 1961 uitgesproken, dat God *verwerpt*, die Hem verwerpen. Dat is zeker waar. Doch de synode verzuimde te schrijven, dat de uitverkiezing betekent, dat God niet minder *aanneemt* en zaligt, *die Hem verwerpen*. En het vergeten van dit allerbelangrijkste maakt de richtlijnen der synode zo waardeloos. Daar is niemand, die God zoekt, niet tot één toe. Daar is een almachtige kracht Gods voor vereist om een zondaar, die het woord hoort, te bewegen om God te zoeken. De mens is bij het ontvangen van het heil, volgens de remonstranten en onze synode een *medewerker*. Volgens de Schrift en de reformatie is de mens een *tegenwerker*, een verwerper van God en van Zijn Christus. De synode heeft verwachting van de mens, doch van hem is geen verwachting. Als God niet alles doet, als God niet van dood levend maakt, van onwillig gewillig, van een vijand een liefhebber Gods, wil en loopt de mens in zijn eigenwijze en eigenwillige godsdienst altijd verkeerd. De Leerregels belijden, dat éne zucht om genade, genade is. Nooit zal enig mens ooit om de genade van Christus vragen. Als God niet *alles* doet in een beschamende doorzettende verkiezing en ijver (God is een ijverig God!) wordt niemand in de zaligheid ingebracht. Waar ligt het verschil? De remonstranten hebben nooit geweten hoe groot het gewicht der zonde is. Bij hen blijft in de mens een goede kern over. Men zou kunnen stellen, dat de Leerregels niet eens zo bijzonder over de uitverkiezing wilden spreken. De remonstranten wilden dat graag. Vanuit hun humanistische mensbeschouwing met de vrije wil zagen zij hier een bedreiging van de mens van Gods kant. Zij zagen een mens, die hijgde naar Gods liefde en die door Gods verwerping uitgesloten werd. Maar de Leerregels zien een vijand van God en Zijn dienst, die hijgt naar de zonde en naar de zelfverheerlijking en de weg naar de hel kiest en die nochtans door Gods wil en kracht gezaligd wordt. De remonstranten hebben van het evangelie niets begrepen, omdat zij in de grond de diepe val niet verstonden, zoals God die openbaart in Zijn Woord.

Zo was voor de remonstranten de echte verkiezing Gods

een *verschrikking*, maar voor de contra-remonstranten een *troost*. Het was de Leerregels te doen om de rechtvaardigmaking van de goddeloze en zijn heiligmaking. Het is de kerk er om te doen God te prijzen, omdat Hij hen van vijanden vrienden heeft gemaakt en uit vrije onverdiende genade gezocht en gezaligd. „Waarom was 't op mij gemunt?” Het is voor mij onbegrijpelijk, dat enig waar *gelovige* daar iets op tegen kan hebben. Maar de verwerping dan? Dat ligt op de rand der verkiezing. De verwerping is onwedersprekelijk, want de Schrift spreekt er van. Maar niemand mag denken, dat hij een verworpen is, want God nodigt met zijn Goddelijke ernst ieder, die het evangelie hoort. De mens gaat niet verloren, omdat hij niet uitverkoren is, want hij ligt verloren, doch omdat hij God verwerpt blijft hij verloren (Joh. 3 : 36). Is God niet rechtvaardig als Hij verwerpt, die Hem verwerpen?

Daar is in de Leerregels geen andere grond voor de verwerping dan de wil Gods en de schuld der mensen. God gaat een schuldig mens voorbij met de onwederstandelijke genade? Dat noemen we verwerping. Is alles logisch? Dat wilden de remonstranten, maar dat wilden de contra-remonstranten niet. Zij wisten, dat zij God niet zouden begrijpen en wilden daarom niet anders dan de deugden prijzen van Hem, wiens wegen ondoorgrondelijk zijn. Moeten wij de vraag dan niet zoeken op te lossen, waarom God sommigen, die in hetzelfde oordeel zijn, zoals de moordenaar zei, voorbijgaat? Ik dacht niet, dat wij daar gegevens voor hadden. Al wat God doet is, naar wij geloven, rechtvaardig en wijs en daar is geen willekeur in, maar wij kunnen het met ons verstand niet beoordelen. Het is niet goed van de remonstranten, dat zij dit wel willen. Zo prijst hoofdstuk I de uitverkiezing Gods als de weg tot rechtvaardigmaking en heiligmaking.

Hoofdstuk 2 spreekt van de kracht van Christus' offerande, die groter is dan alle zonden der wereld, maar die gericht is. Het was een gericht lijden en sterven, zodat de zaligheid der uitverkorenen zeker is. Als de mens de kracht op zich moet richten, blijft ieder verloren. Maar Christus heeft niet alleen de zaligheid verworven, Hij past ze ook toe. Daardoor en daardoor alleen zal er een gemeente zijn, waarin al de uitverkorenen ten eeuwigden leven zijn opgenomen. Zalig

worden is een eenzijdig werk van God-drieënig, hoe hard de mens ook tracht te werken. Waartoe zijn de uitverkorenen verkoren? Om van dood levend gemaakt te worden, van vijand vriend, van onwillig gewillig. Bij de remonstranten geldt, dat God sommigen heeft verkoren, *omdat* zij zouden geloven en bij de contra-remonstranten wordt beleden: *opdat* zij zouden geloven. De remonstranten spraken veel van zonde, maar in hun gedachtengang blijft de kern der mensen onaangetast als bij Rome. Als er geen onwederstandelijke genade is, zoals hoofdstuk 3 / 4 deze belijdt, blijft remonstrant en contra-remonstrant verloren, dat leert de Schrift.

Is de mens bij de contra-remonstranten niet een stok en blok? Verre vandaar. Zij zijn kerkelijk in de regel veel ijveriger dan de remonstranten in alle kerken. Hun predikers volgen trouwer de opdracht om Schriftuurlijk te preken. God werkt het willen en het werken, maar maakt geen stokken en blokken. Maar de Almachtige zorgt ook zodanig voor de gelovigen, dat Hij hun niet toelaat af te vallen. De remonstranten willen de mens hooghouden en zijn waarde verheffen, zij verwachten het voor hem onmogelijke van hem. Het is een zware leer. Want daardoor laten zij hem in de ellende. De Leerregels prijzen God, die de verlorenen zoekt, die de goddelozen rechtvaardigt. Die doet wat bij de mensen onmogelijk is. De prediking, die de contra-remonstranten brengen is er niet op gericht om de *uitverkorenen* het evangelie te verkondigen, maar de *verlorenen* Christus aan te bieden.

De uitverkiezing Gods staat in het binnenste heiligdom. Als de gelovige tot Christus gebracht is, mag hij wel eens inblikken (zie Hfdst. I art 12) in dat heiligdom. Voordien mag hij in dit heiligste niet komen, dan moet hij in de voorhof verblijven, waar het altaar der verzoening staat. „En het zal geschieden, dat een iegelijk, die de naam des Heeren zal aanroepen, zalig zal worden”. Wat wil men nog meer? Wat willen de remonstranten nog meer, en wat wil de hervormde synode nog meer? Maar dan zalig worden in de weg van het evangelie, dus eerst een zondaar (Matth. 9 : 13), een verlorene (Lukas 19 : 10), een goddeloze (Rom. 3 : 19; 4 : 5) worden. Doch waar vindt men onder de remonstranten

tegenwoordig een zondaar, een verlorene, een goddeloze? En onder de contra-remonstranten?

Daar zit de bron van de tegenstand tegen de Dordtse Leerregels en van het onbegrip.

A. NOORDEGRAAF

Dordrecht en de oecumene

Gereformeerd-oecumenisch.

Hoewel het woord „oecumene” voor allerlei uitleg vatbaar is en er dus terecht bezwaar gemaakt zou kunnen worden tegen de titel boven dit artikel, is er toch alle reden toe om in dit herdenkingsnummer aandacht te schenken aan het oecumenisch aspect van de synode van Dordrecht.

Want deze grote bijeenkomst was maar niet een nationale aangelegenheid. Verschillende buitenlandse godgeleerden waren uitgenodigd en gaven ook aan de uitnodiging gehoor. Vandaar dat o.a. dr. H. Kaajan in zijn boek *„De groote synode van Dordrecht in 1618-1619”* schrijft: „In zekere zin had men in Dordt een Gereformeerd oecumenisch concilie.”

Daarbij mag ons niet ontgaan hoe zeer in dit verband ook artikel 36 van de Ned. Geloofsbelijdenis nog functioneerde. Men was overtuigd dat het ambt van de overheid o.a. hierin gelegen was de hand te houden aan de heilige kerkedienst. Daarom werden de uitnodigingen niet gericht aan de betreffende kerken, maar richtte men zich tot de Koning van Groot-Brittannië, de landgraaf van Hessen, de gereformeerde steden van Zwitserland enz. Alleen t.a.v. Frankrijk werd een uitzondering gemaakt: Omdat de franse vorst niet de gereformeerde belijdenis was toegedaan, werden de brieven aan de kerk zelf geadresseerd. Inderdaad verleende de franse koning geen medewerking. De franse predikanten die door de synode waren afgevaardigd, kregen geen toestemming naar Dordrecht te gaan.

Maar uit Engeland, Duitsland en Zwitserland verschenen wel afgevaardigden ter synode. Koning Jacobus I vaardigde als hoogste bisschop van de Engelse kerk vier theologen af. De keurvorst van de Pfaltz zond drie vooraanstaande Heidelbergse hoogleraren. De landgraaf van Hessen accepteerde eveneens de uitnodiging een deputatie naar Holland te zenden. De zwitserse steden Zürich, Bern, Basel en Schaffhausen hebben lang gearzeld. Uiteindelijk bleken de overwegingen

om de uitnodiging te aanvaarden sterker. Ook de kerk van Genève was vertegenwoordigd, terwijl voorts Emden en Nassau enkele theologen hadden afgegevaardigd en niet te vergeten ook Bremen een deputatie gestuurd had.

Verbondenheid in het geloof.

Wat bewoog onze vadersen deze buitenlandse theologen uit te nodigen? Men kan in dit verband op enkele zakelijke argumenten wijzen.

Vooreerst hadden de troebelen in ons land tussen Remonstranten en Contra-remonstranten reeds lang de aandacht getrokken van het buitenland. Omdat de reformatorische belijdenis in het geding was, wist men zich er bij betrokken. Toen in de hierboven genoemde zwitserse steden bezwaren naar voren kwamen tegen de afvaardiging naar ons land en de bezwaarden beducht waren zich te mengen in twisten van de buitenlandse kerken hebben de voorstanders onder meer als argument aangevoerd, dat ook de zwitserse confessie in het geding was en dat beide partijen zich beriepen op de werken van Bullinger. Daarom kon en mocht men - zo meenden de voorstanders - zich niet aan de uitnodiging onttrekken.

Typerend is in dit verband ook de houding van de britse vorst. In een artikel, getiteld „*Koning Jacobus I en de synode van Dordrecht*” in het *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* (deel 24, 1931) wijst dr. G. P. v. Itterzon erop hoe Jacobus I reeds in 1610-1611 zich inliet met de kerkelijke geschillen in ons land. Toen in 1611 aan de Leidse universiteit als opvolger van Arminius de Steinfortse hoogleraar Vorstius benoemd werd, hoewel deze onder zware verdenking stond sociniaanse ketterijen aan te hangen en zijn benoeming dus Gomarus c.s. zeer onwelgevallig was, heeft Jacobus I ingegrepen. Bij monde van zijn gezant noemde hij Vorstius een aartsketter, een pest en een monsterdier van godslasteringen, terwijl hij in een van zijn brieven uitsprak, dat hij zich bij handhaving van Vorstius genoodzaakt zou zien „zich af te scheiden van de enigheid met zulke valse, ketterse kerken”. De scherpe protesten van de britse gezant, alsmede het dreigement van de koning zijn gezant terug te

roepen hebben er toe geleid dat de Staten van Holland door de knieën gingen en Vorstius ontslagen hebben.

We vermelden deze gang van zaken om u te laten zien hoezeer reeds voor de aanvang van de synode de geschillen in onze kerk ook in het buitenland ter sprake kwamen.

Vervolgens moeten we ook niet vergeten dat er tussen de buitenlandse kerken, haar dienaren des Woords en professoren en onze vaderlandse kerk allerlei contacten bestonden. Contacten, die gelegd waren door studie in het buitenland of in ons land en die door correspondentie dieper bevestigd werden. Ook dat gaf menigmaal een vriendschapsband.

Maar daarmee is toch het wezenlijkste nog niet gezegd. De diepste oorzaak om de buitenlandse kerken met wie men zich door de band van dezelfde belijdenis verbonden wist, uit te nodigen, ligt ongetwijfeld in het feit, dat men de leer des heils, de belijdenis der Reformatie op het spel zag staan. Het ging maar niet om een „hollands binnenbrandje”, waaraan men met een schouderophalen voorbij kon gaan. Het ging maar niet om futiliteiten en haarkloverijen. Het ging om datgene wat de inzet geweest is van het werk van Luther en Calvijn: „alleen door de genade; alleen door het geloof.” Was de belijdenis van de predestinatie niet het hart van de Kerk? Ging het tussen Remonstranten en Contra-remonstranten in wezen niet om de vraag, die reeds in de vroege kerk de strijd tussen Augustinus en Pelagius beheerste? En vertoonde de strijd tussen Gomaristen en Arminianen niet een treffende parallel met de worsteling van Luther tegen Erasmus over de knechtelijke wil?

Daarom moest de Dordtse synode wel een oecumenisch aspect hebben. Het ging immers om zaken, die de ganse Christenheid raakten. Het was geen privé-zaak van de nederlandse kerk alleen, nee, alle kerken van gereformeerde confessie werden door de Remonstrantse leringen bedreigd in het zuiver verstaan van hun belijdenis.

De deelname van de buitenlandse godgeleerden aan de synode was daarom ook geen formele aangelegenheid. Wie in het genoemde boek van dr. Kaajan de gang van zaken nagaat, ontdekt, hoe groot de invloed van de buitenlanders op de besprekingen geweest is, hoezeer ook op hun deelname prijs werd gesteld.

Nadrukkelijk werd verklaard dat de buitenlandse afgevaardigden in „doctrinalibus”, dus in de leergeschiedenissen, een beslissende stem hadden.

Geen wonder dat de dankbaarheid groot was voor de eenstemmigheid waarmee ten slotte de Dordtse leerregels ontworpen en geredigeerd werden en door alle synodeleden ondertekend werden. Men beleefde dat als een blijk van waarachtige verbondenheid in het geloof.

Deze verbondenheid in het geloof kwam ook tot uiting bij de herziening van de belijdenisgeschriften. Eenparig verklaarde men de leer, in Confessie en Catechismus vervat, als rechtzinnig en met het Woord van God in overeenstemming. Unaniem werd de belijdenis goedgekeurd. Terwijl de buitenlandse afgevaardigden aan deze goedkeuring het zgn. „Votum Dordracaenum” toevoegden, waarin zij de nederlandse theologen opriepen bij deze rechtzinnige, vrome en eenvoudige confessie standvastig te volharden, haar aan het nageslacht ongeschonden over te geven en tot de komst van de Heere Jezus Christus te bewaren.

Het oecumenisch aspect van Dordt is dus meer dan een formele aangelegenheid geweest. Men wist zich verbonden in de enigheid van het ware geloof. En dat de reformatorische belijdenis een katholiek aspect bezit (de ganse Christenheid!) was voor de Dordtse vaders meer dan een frase. Het geloof in de ene heilige, katholieke kerk van Christus, zoals dat in zondag 21 van de Heid. Cat. omschreven wordt, was ten diepste de dragende grond van dit streven om de band tussen de kerken te bewaren.

Daarin toonden zij echte nazaten van Calvijn te zijn, die immers ook geworsteld heeft om de eenheid der Kerk gestalte te geven.

Men heeft van de synode van Dordrecht veel kwaad gesproken. Fiolen van toorn zijn uitgegoten over de hoofden der synodeleden. Kleinzieligheid, benepen kerkpolitiek, formalisme etc., het is hun alles verweten.

Uiteraard zal niemand deze synode in elk opzicht kunnen vrijpleiten. Maar als wij nu na 350 jaar met dankbaarheid de arbeid op deze synode gedaan gedenken en haar betekenis voor de Kerk van Christus in het licht stellen, mag zeker gewezen worden op het oecumenisch besef dat aanwezig

was, de beleving van de verbondenheid in het geloof.

Eenheid en verscheidenheid.

We noemden reeds de invloed van de buitenlandse godgeleerden. In het algemeen kan men zeggen dat zij gepoogd hebben de broederband te bewaren en accentsverschillen en meningsverschillen niet te laten uitgroeien tot splitsingen. Dat betekent niet dat zij water in de wijn wilden doen. Zij wisten zich gebonden aan de Heilige Schrift en aan de uitspraken der Confessie. En eenparig heeft men de gedachtengang der Remonstranten afgewezen en hun houding scherp veroordeeld. Ook de buitenlandse theologen waren van oordeel dat de synode door dubieuze beloften van de zijde der Remonstranten bedrogen was en dat deze terecht uit de synode weggezonden worden.

De aandrang tot gematigdheid is maar geen impuls van de afgevaardigden zelf geweest. Nee, in de instructies die hen meegegeven werden voor hun vertrek naar Dordrecht, stond dit menigmaal met zoveel woorden vermeld. Zo kregen de Hessische afgevaardigden de opdracht mee, erop toe te zien dat alles zonder bitterheid of heftige gemoedsbeweging toeging en dat er in de leer niets besloten werd wat in conflict kwam met hun ware religie en de hessische confessie.

Ook de Zwitsers hadden een soortgelijke instructie: Nieuwe, tevoren niet gebruikte spreekwijzen moesten vermeden worden. Typerend voor ons onderwerp zijn ook de punten vervat in de instructie van de Nassauers. Hun werd opgedragen, 1) mede te werken aan de handhaving van de eenheid der ware, gereformeerde religie, 2) alleen die uitdrukkingen te gebruiken welke in Gods Woord en de gereformeerde confessie's te vinden waren, 3) te zorgen dat men de leer der voorbeschikking op sobere wijze zou behandelen en men niemand onstichtelijk voor het hoofd zou stoten.

De engelse godgeleerden hadden eveneens het consigne meegekregen een bezadigde formulering van de leerregels te bevorderen. Juist de Engelsen zijn het geweest die al hun kracht hebben aangewend de eenheid te bewaren en bij verschil van mening de broeders tot elkander te brengen. Dat dit geen onverschilligheid was, maar voortvloeide uit

pastorale motieven, blijkt ook uit de preek van dr. Joseph Hall ter synode gehouden. Hall heeft daarbij onder meer gezegd: „Er is tweeërlei theologie: een schoolse en een voor 't volk. De laatste vormt een Christen, de eerste een redetwister. „Wat nut heeft het, dat iedere zakkendrager en schipper van de verborgenste oorzaak der praedestinatie vermetel durft disputeren.”

Daarom zijn het juist de buitenlandse godgeleerden geweest die menigmaal al te scherpe uitdrukkingen van de Gomaristen gecorrigeerd hebben. Waren niet, naar Deut. 29, de verborgen dingen voor de Here, onze God en de geopenbaarde voor ons en onze kinderen.

Daarom heeft men hartstochtelijk geijverd om de belijdenis van de volstrekte souvereiniteit Gods, de belijdenis van het sola gratia vast te houden en daarvoor zodanige bewoordingen te kiezen dat allen met een goed geweten de Canones konden ondertekenen. Ook de supra-lapsariër Gomarus! Hoewel het infralapsarische standpunt het ter synode gewonnen heeft: De uitverkiezing werd immers betrokken op het gevallen menselijk geslacht. Maar men heeft de leerregels niet als een academisch geschrift opgesteld. Men heeft ook vermeden het Gomaristische standpunt te veroordelen. Men heeft ook hier op pastorale wijze het geheimenis willen eerbiedigen en alleen tegenover de Remonstranten de zaak zelf met klem naar voren gebracht.

Spanningen.

Dat alles is overigens niet zonder spanningen gegaan. Meermalen liep de eenheid tussen de broeders gevaar. Dat is niet zo verwonderlijk, als we in de eerste plaats bedenken, hoe de Remonstranten gepoogd hebben de buitenlandse theologen te „bewerken”.

Maar bovendien moeten we niet vergeten dat er onder de afgevaardigden meerderen waren, die sympathiseerden met het Arminiaanse standpunt. Enkele engelse godgeleerden hadden universalistische neigingen. Een van hen, die ter synode nogal eens moeite had met de hardere uitdrukkingen der Contra-remonstranten, zal later openlijk tot het kamp der Remonstranten overlopen.

Ook de Hessische theologen waren geneigd de Remonstranten veel toe te geven en ook zij drongen aan op veroordeling van enkele uitdrukkingen van Gomarus c.s.

Maar vooral met de Bremers kwamen er moeilijkheden. Zij stonden nogal onder invloed van Melanchthon en hebben bij monde van Martinius gepleit voor het universalistische karakter van Christus offer. Dat bezorgde hen de naam over te hellen naar het Remonstrantisme. Reeds op de heenreis naar Dordrecht rezen er moeilijkheden met Gomarus. Ter synode rees de twist tussen de Bremers en Gomarus zo hoog, dat de eersten ernstig dachten over een vertrek. Het is aan de Engelsen te danken dat de eendracht toch bewaard bleef en dat beide partijen elkander weer vonden. Hoewel de Bremers in verschillende opzichten een afwijkende mening innamen, hebben zij toch de leerregels ondertekend. Dat heeft hen bij de Remonstranten een kwade naam bezorgd: Men fluisterde zelfs dat zij het deden om de brode. Toch is dit onjuist. Zij konden ondertekenen omdat de leerregels niet in strijd kwamen met de in de instructie der Bremers geëiste gematigdheid.

De eenheid heeft men bewaard, ook bij verschil van gevoelen. Dat mag ons verbazen, als we erop letten, hoe er ook in zake kerkorganisatie verschillen waren. Neem alleen de Engelse afgevaardigden. Zij behoorden immers tot een episcopale kerk. Aan het hoofd van de delegatie stond George Carleton, bisschop van Llandaff. En ondanks het feit dat onze gereformeerde vaders niets van het bisschoppelijk systeem moesten hebben nam Carleton een bevoorrechte positie in.

Dat gaf nogal eens moeilijkheden. We denken aan de aanval van de engelse bisschop op de presbyteriale kerkstructuur van onze kerk, een aanval die door de Synode met een veelbetekend stilzwijgen werd aangehoord. Zijdelings heeft Carleton ook verklaard dat de oorzaak van alle woeelingen daarin lag ... dat de Nederlandse kerk geen bisschoppen kenden. Een bisschop zou, zo meende hij, aanstonds ingegrepen hebben. En toen Bogerman de redactie van de leerregels op zich nam, was het weer deze engelse bisschop die protesteerde. Het is aan Bogerman's wijs beleid te danken dat de storm gestild werd: Op zijn voorstel werd een

commissie in het leven geroepen waarin ook de bisschop zitting had.

Omgekeerd heeft Gomarus bij een van de discussies de bisschop ronduit gezegd: „Eerwaarde Heer Bisschop, men moet hier in de Synode niet gaen met autoriteit, maar met reden.” Met andere woorden: Uw bisschoppelijke waardigheid werpt geen gewicht in de schaal.

Toch heeft dat aan de eendracht geen schade gedaan. Men wist zich één in de doctrina, de leer des heils. Deze geloofsverbondenheid besliste.

Grenzen.

Tenslotte moeten we nog opmerken dat deze oecumenische gezindheid grenzen heeft. De Dordtse vaders wilden geen vage oecumeniciteit, die alle grenzen deed vervloeien. Zij waren wars van alle relativisme. Dat bleek uit de nadruk die in de verschillende instructies gelegd werd op de handhaving van de ware, gereformeerde religie. Het kwam ook tot uiting in de bekrachtiging van de belijdenisgeschriften met hun scherpe spits tegen Rome en de Dopers. Het kwam ter sprake bij de kwestie van de Catechese. Bij die gelegenheid is onder meer door Bogerman gezegd dat nalatigheid in de Catechese de onwetendheid deed toenemen en een voedingsbodem was voor het ontstaan van „zulk een menigte secten als Papisten, Anabaptisten en Libertijnen”.

Men heeft bij alle eerbiediging van verschillen en bij alle aandrang tot gematigdheid toch de waarheid niet willen opofferen aan de eenheid. Een oecumenisch streven dat uiting van een minimum-belijdenis en dat dan zoekt te komen tot een nieuw gemeenschappelijk belijden zou geen genade in hun ogen gevonden hebben. Het gezag van de Heilige Schrift en de kerkelijke binding aan de belijdenis der Reformatie stond voor hen vast. Vanuit deze geloofsbinding heeft men geijverd de eenheid te versterken en te bewaren. Daarom betekent de herdenking van de 350ste verjaardag van deze synode ook een vraag en een opdracht. Een opdracht aan een zo versplinterd gereformeerd protestantisme, dat vaak geen weet meer heeft van de waarachtige katholiciteit van de kerk en dat de brede blik van Calvijn en van de Dordt-

se vaders is kwijt geraakt. Laten wij ons spiegelen aan deze synode, die inderdaad een Gereformeerde-oecumenische synode genoemd kan worden. Die naam is zij waard. Die naam heeft zij ook waar gemaakt.

G. B. SMIT

De liturgie in Dordrecht

De liturgie in Dordrecht - is dat niet een drukfout? De liturgie van Dordrecht, dat is ons beter bekend. De hervormd gereformeerde groepering is daaraan verbonden, tot genoegen van sommigen, tot ongenoegen van anderen. Dat gaat hier nu niet behandeld worden. Nu willen we aandacht geven aan hoe de liturgie in de Synode van Dordrecht aan bod is geweest. Wij bedoelen met liturgie dan: de orde van de kerkdienst, met name de liturgische formulieren, de formulier-gebeden, de liederen.

Is de Dordtse Synode van 1618/'19 op het punt van de liturgie bijzonder actief geweest? Ja en neen.

Neen in zoverre, dat de elementen van de liturgie van de Hervormde of Gereformeerde Kerk in Nederland over het algemeen eigenlijk reeds lang voor de Synode van 1618/'19 in gebruik waren. Ja in dit opzicht, dat deze liturgische gebruiken, vòòr die tijd enigszins vrijblijvend, door deze Synode in hun geheel een kerkelijk gezag hebben gekregen (Ipey en Dermout).

De liturgie had dus een voorgeschiedenis. Ook houdt de liturgie der Kerk verband met de leer der Kerk. Als de Dordtse Synode dus wat de liturgie betreft bekrachtigde wat er in feite al was, betekent dat, dat de feitelijke beslissingen, die de liturgie deden aansluiten bij de leer, al in de voorgeschiedenis waren gevallen. Daarom moeten we van die voorgeschiedenis, hoewel strikt genomen buiten ons onderwerp vallend, voor een goed begrip toch wel even kennisnemen.

De oorsprong van de gereformeerde (hervormde) liturgie is te vinden in de vluchtelingengemeente te Londen, welke vluchtelingen omstreeks 1550 daarheen gekomen waren om de wijze waarop de Spanjaarden in de Nederlanden hielden. Details zouden te ver voeren. Er kan slechts worden opgemerkt, dat in Noord-Nederland na de bevrijding van de Spaanse overheersing een liturgie in gebruik kwam, ontstaan uit een sterke wisselwerking van de Straatsburgse

liturgie (een deel van de Londense gemeente was van Straatsburg afkomstig) met de liturgie van de Palts. Deze liturgie van de Palts was weer ontleend aan de liturgie van Genève, die wel sterk geleek op die van Straatsburg, maar waarin bijv. de genadeverkondiging niet meer voorkwam.

Zo komt dan omstreeks 1570 in onze kerk meer en meer een liturgie in gebruik, die voor het eerst als zodanig voorkomt achter het psalmboek van Datheen, waarvan in 1566 de eerste druk verscheen. Het bevatte behalve de Heidelbergse Catechismus (die evenwel geen liturgisch geschrift maar een belijdenisgeschrift is):

- een doopformulier;
- een „kort onderzoek naar het geloof bij degenen die zich bij de gemeente willen voegen”;
- een avondmaalformulier;
- een formulier voor de kerkelijke huwelijksbevestiging;
- een aantal „christelijke gebeden”.

In de periode tot aan de Dordtse Synode is aan dit geheel wel wat gedokterd. De provinciale synode van Dordrecht (1574) bepaalde inzake de liedbundel dat men met de psalmen van Datheen „mitsgaders t' gunt datter bij is” tevreden moet zijn totdat een nationale synode hierin beslist zal hebben. „Datgene wat erbij is” moeten de lofzangen van Maria, Zacharias en Simeon zijn geweest.

Nu was de psalmberijming van Datheen in meer dan een opzicht niet bijzonder geslaagd. Omdat hij evenwel de eerste was die alle psalmen bevatte en Datheen een bijzonder gezaghebbende figuur was, maakte hij direct een enorme opgang. Een complete berijming van Uitenhove, een half jaar later gereed, viel tussen wal en schip. Een veel betere berijming - ook naar het oordeel van Datheen - van Philips van Marnix van Sint Aldegonde kwam gereed in 1581, en de synoden van Middelburg (1581) en Den Haag (1586) hadden daar oren naar, want zij handhaafden wel de vroegere uitspraak dat alleen de psalmen gezongen zouden worden, maar de toevoeging „van Datheen” - die de nationale synode van Dordrecht van 1578 nog had - werd weggelaten. Het algemeen gebruik van de berijming van Datheen was echter niet meer tegen te houden - men was er al te veel aan gehecht.

De hiervoor vermelde verzameling liturgische formulieren

zoals zij via Datheen in gebruik kwam is niet ongerept de periode 1566-1619 doorgekomen. Het „kort onderzoek naar het geloof bij degenen die zich bij de gemeente willen voegen” was klaarblijkelijk te veel afgestemd op Roomsens die in de begintijd wilden „overgaan”, en is verdwenen. Van de „christelijke gebeden” is dat „bij de begraafing der doden”, bij welke gelegenheid men roomse superstitie ofwel afgoderij vreesde, op de synode van Middelburg geschrapt, hoewel dit in de praktijk wel op tegenstand stuitte.

In het algemeen moet men wel beseffen, dat in deze tijd van opbouw en uitbouw wel van alles werd bepaald en geregeld, maar dat de in het algemeen verwarde en politiek-militair „heen en weer golvende” toestanden in de Nederlanden meebrachten, dat zulke kerkelijke regels nu niet plotseling braaf overal en altijd door de gemeenten ter harte werden genomen. In het besef hiervan kleedden de verschillende synoden een en ander nogal eens voorzichtig in, zodat hun bepalingen enigszins het karakter verkregen van aanbevelingen of suggesties. Sommige zaken werden „in de vrijheid van de predikanten gelaten”, zoals het doen zingen van het gezang „O Godt die onsen Vader bist”; ook over het stellen van de vragen uit het doopformulier was niet altijd eenstemmigheid. Wel wees Middelburg (1581), in veel dingen wat forser, o.a. ook de genadeverkondiging als apart liturgisch element uitdrukkelijk af, omdat „de ontsluiting en de toesluiting van het hemelrijk in de prediking genoegzaam geschiedt”.

Aan de oorspronkelijke formulieren zijn toegevoegd de formulieren tot bevestiging van de dienaren des Woords en van ouderlingen en diakenen, alsmede het formulier van de ban (en van de wederopnemering), alle door de nationale synode van Den Haag (1586). In 1587 is de „Ziekentroost” aan de formulieren toegevoegd - hoe, dat is onduidelijk.

In het oorspronkelijke doopformulier zijn door meerdere synoden kleine wijzigingen aangebracht.

Zoals reeds opgemerkt, is de rol van de Dordtse synode van 1618/'19 niet veel meer geweest dan de consolidatie van de toestand zoals deze langzamerhand was gegroeid. Ook enkele toevoegingen aan de formulierenverzameling zijn ver-

zorgd, zoals het formulier voor de doop van volwassenen, en gebeden vòòr en na kerkelijke handelingen.

De betekenis van Dordrecht 1618/'19 is evenwel meer geweest een bekleden van de liturgische geschriften, formulieren en gebeden, met kerkelijk gezag. Men vergete niet, dat deze synode een periode van ontwikkeling afsloot; dat met de afwijzing van de remonstrantse leer de tijd voorbij was dat de Hervormden hier te lande uit een mengelmoes van lutherse, calvinistische, doperse en humanistisch getinte invloeden voorzichtig bij elkaar moesten worden geveegd.

Dit bevorderde enerzijds de mentaliteit van „nu gaan we het eens goed doen”; anderzijds wenste men zelf, blijkens het aantrekken van buitenlandse afgevaardigden, de synode een zeker niveau en daarmee een zeker gezag te verlenen, dat de genomen beslissingen te eerder zou doen respecteren.

In overeenstemming daarmee is er ook veel gedaan, en het is goed gedaan. Al spreekt dit voor de liturgie in het bijzonder niet zo sterk, het komt toch ook daarvoor wel uit. Zo werd aan ds. Hommius van Leiden opgedragen, alle oneffenheden en onnauwkeurigheden (als bijv. het nog steeds vermelden van de koning van Spanje als de soeverein, in het gebed na de prediking! terwijl deze immers reeds in 1581 was afgezworen) in de liturgie bij te werken. En van de „Enige gezangen”, waarvan vorige synoden nooit hadden gezegd welke dat eigenlijk precies waren, werd nu een lijst gegeven die dubbelzinnigheden uitsloot.

Er is op de Dordtse Synode 1618/'19 veel gedaan, en het is goed gedaan. Voor wat de liturgie aangaat, deze heeft daar voor voorlopig onbepaalde tijd zijn beslag en afronding gekregen. Het is niet het belangrijkste aspect van wat deze synode heeft verricht. Toch bleek ook dit minder belangrijke aspect de aandacht van de synode te hebben. Men beseftte het verband tussen liturgie en leer, en honoreerde het apostolisch vermaan, alle dingen met orde te doen geschieden (1 Cor. 14 : 40). Zo deelt ook de liturgie in de bewondering, die het werk van de Dordtse synode verdient.

Evenwel: „veel werk”, „goed werk”, „goede orde”, deze uitdrukkingen blijven alle wat aan de organisatorische buitenkant. „Terug naar het Woord” was het motto van de

Hervorming, waaruit een rijk geloofsleven opbloede. Van dááruit werd naar normen gezocht, die vorm gaven aan de erkenning van Gods Woord als regel voor het gehele leven, ook voor het kerkelijk leven.

Dat verdient nog heden ten dage de waardering van ieder die het goed met de Nederlandse Hervormde Kerk voorheeft. Waar de Kerk in deze tijd van normverlies heendrijft, lokt nu toch wel allerm minst aan om zich zo snel mogelijk te ontdoen van normen die uit de Dordtse gebondenheid aan het Woord zijn voortgekomen. Ook niet van liturgische normen.

W. L. TUKKER

Door last der Hoog-mogende Heeren

„Biblia - Dat is De gantsche H. Schrifture, vervattende alle de Canonijcke Boecken des Ouden en des Nieuwen Testaments, nu eerst, Door last der Hoogh-Mog. Heeren Staten Generaal van de Vereenighde Nederlanden en volgens het Besluyt van de Synode Nationael, gehouden tot Dordrecht, in de Jaeren 1618 en de 1619. Uyt de Oorspronckelijke talen in onse Nederlandtsche tale getrouwelijck overgeset. Met nieuwe bygevoegde Verklaringen op de duystere plaatsen, aenteeckeningen van de ghelijckluydende Texten, en de nieuwe Registers over beyde de Testamenten. Tot Leyden Gedruckt bij Paulus Aertsz van Ravensteyn, voor de Weduwe en de Erfgenamen van wijlen Hillebrant Jacobsz van Wouw, Ordinaris Druckers van de Hoogh-Mog. Heeren Staten Generael. Met Privilegie voor 15 Jaren.”

Er boven staat op het titelblad een driehoek in halve stralenkrans met de Hebreeuwse letters Jehovah, waaronder op een opengeslagen bijbel de teksten: „De Wet des HEEREN is volmaeckt, bekeerende de ziele, de getuygenisse des HEEREN is gewis, den slechten wijsheyt gevende.” Psal 19, vers 8 etc. „Het woort des HEEREN blijft inder eeuwicheyt en de dat is het woort dat onder u verkondicht is.” 1 Petr. 1 : 25. Onder de titelplaat het wapen van de Nederlandse leeuw, met het randschrift „Eendracht maeckt macht” en daaronder een rol met de beeltenis van de stad Leiden binnen haar muren en grachten. Het is, behalve de stralenkrans boven en de beeltenis van de stad Leiden, geheel gevast tussen twee zuilen met voetstukken en onder een vlak en gebogen kroonstuk.

Tot tweemaal toe komt dus de naam Staten Generaal op het titelblad voor en één keer de naam van de Synode Nationaal, gehouden tot Dordrecht in de jaren 1618 en 1619. Niet een kerkzegel staat er op maar het zegel van de Nederlandse leeuw met de kroon en met in de ene poot een zwaard en in de andere de elf pijlen. En daar boven staat Gods Woord

en daar boven staat Gods naam. Rond de stralenkrans zijn der wolken donkerheid. Van God uit is Zijn woord te verstaan. Van het Woord uit is de verhouding van kerk en staat te verstaan. Gods majesteit licht uit de wolken, maar rond Hem en rond Zijn licht zijn wel de wolken. En de bijbel zelf is geplaatst in Gods licht en hij doorbreekt de wolkenkrans. Dit laatste mag ons iets zeggen over de verhouding: kerk en staat. Ze is alleen van God uit en van Zijn woord uit te verstaan. Groot zijn op het titelblad de letters van het woord Biblia, middelmatig groot zijn de letters van de woorden Staten Generaal en ze zijn in sierlijke krulletters gedrukt, klein zijn de letters van de Synode Nationaal. Het woord kerk komt niet voor, noch de namen van de vertalers. Dat is ook goed, dat de kerk nederig is als één die dient; maar is niet ook de overheid Gods dienaar, ons ten goede? De kerk heeft zich altijd wat onder de staat gesteld en dat was goed. Hebben niet de drie grote Reformatoren, hoe dan ook, voor de staat moeten buigen?

Voor John Knox heeft de koning gebeefd. Als maar de Staat evenzeer voor God wil buigen en zich aan Gods Woord wil houden en onderwerpen. Zij dient evenzeer God te dienen als de kerk. Het is evenwel te smal gezien, als de overheid alleen geroepen wordt tot gehoorzaamheid aan God en aan het gebod Gods. Geloofsgehoorzaamheid stelt zowel de staat als de kerk niet slechts onder de eisen Gods, maar evenzeer onder het Evangelie Gods. Gebod en belofte, goedertierenheid en recht gaan zowel voor de staat als voor de kerk hand in hand. Het totale woord staat boven beide en de eisen van Gods wetten en ordinantiën grijpen in in het gehele leven van de staat, zowel als in dat van de kerk, maar evenzeer gaat het Evangelie der genade over de staat zowel als over de kerk. God heeft over beiden te zeggen en Christus is door Hem gesteld als een Koning over Zijn Kerk en over de gehele aarde. Het is zo min recht om alleen de geboden aan de Staat voor te houden, als het recht is om alleen het Evangelie voor de kerk voor te behouden. Gaat het Evangelie ook over de Staat, dan zal zij in staat zijn om de geboden te horen en te gehoorzamen, gaat het gebod onverkort ook over de kerk, dan zal zij eerst recht de kracht van het Evangelie ervaren.

Zo wordt het Woord Gods, waardoor Hij alle dingen

draagt niet alleen het richtende Woord, dat èn in de kerk èn in de staat aan alle dingen richting geeft, maar ook de genadige, vergevende kracht van Christus die en aan de kerk en aan de staat bestaan en bestaansrecht geeft. Dit belofte-karakter mag zo min aan de staat als aan de kerk onthouden worden. Wij scheppen zo niet een kerkstaat, noch ook een staatskerk, maar grijpen zo de kerk en de staat onder dat ene scheppende en herscheppende Woord Gods.

Het zal wel uniek geweest zijn, dat een staat de bijbel liet vertalen en dat die de vrijstelling der vertalers en de betaling der kosten voor zijn rekening nam, maar even uniek is het, dat de kerk aan de staat mannen aanbood als Johannes Bogerman, Willem Baudartius, Gerson Bucerus en Jacobus Rolandus, Herman Faukelius, Petrus Cornelii tot vertaling der heilige Schriften. De Statenvertaling vormde niet alleen de Nederlandse taal, maar beïnvloedde duizend werven ook de Nederlandse staat en het volk. Ik weet niet of het verzoek van de kerk, in Synode te Dordrecht bijeen, aan de staat om te doen vertalen en de opdracht van het eerst gedrukte exemplaar van de kerk aan de staat, de kerk tot dienaar of tot opdrachtgeefster maakte of ook de staat tot dienaar of tot heer maakte, maar nooit is de kerk hoger geweest en nooit is de staat nederiger geweest dan toen. Hier heeft de kerk iets gehad van Elia, toen hij op de Karmel het altaar herstelde met stenen naar hun aller getal, en hier is heel de staat dienstbaar gemaakt aan de God der genade. Bij de overdracht van de Statenvertaling in 1637 heeft de kerk aan de staat het onverkorte Woord Gods gegeven. Nooit was de kerk beter draagster van het Evangelie. En bij de aanvaarding van die vertaling in dat eerste exemplaar was de overheid nooit beter dienaar Gods, het volk ten goede. Onder het Woord Gods vinden kerk en staat hun eigen plaats en worden zelfs deze twee één. Het is de genadige hand van Christus, die bijeen brengt, wat wij met onze zondige handen niet bijeen konden brengen, namelijk hemel en aarde, kerk en staat.

Hem is gegeven alle macht.

In hemel en op aarde!

C. A. TUKKER
Na driehonderdvijftig jaar

VOORWOORD

Een kommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk en van de Remonstrantse Broederschap heeft in 1965 een rapport aan beide Kerken aangeboden, waarin op twintigste eeuwse wijze rekenschap wordt gegeven van wat deze Kerken in de zeventiende eeuw heeft gescheiden: de leer van de verkiezing en verwerping. Dit rapport is in 1966 uitgegeven onder de titel „Enige aspecten van de leer der uitverkiezing”. Aan deze studie is binnen de Gereformeerde Bond in geschrifte betrekkelijk weinig aandacht besteed. Het heeft niet de aandacht gekregen, die het alleen al om de titel verdiende. Dat mag echter zo niet blijven. Het is van belang dat de Gereformeerde leertraditie tot in haar wortels wordt verdedigd. In het geschrift „Enige aspecten” gaat het om een van die wortels, namelijk om houdbaarheid en interpretatie van de Dordtse leerregels als belijdenisgeschrift van de Hervormde Kerk. Uiteraard is eventuele revisie, laat staan schrapping, van de Dordtse leerregels hier nog niet in het geding, maar het ligt — zoals we zullen zien — wel in de lijn van „Enige aspecten”, dat daar wat aan gedaan zal worden.

Voordat het zover is, leek het de schrijver dezes goed om een theologisch antwoord te formuleren op „Enige aspecten”. En God beware, boven menselijke aantijgingen en al te menselijke verdediging, de Kerk bij wat ze moet belijden en hoe ze moet belijden.

C. A. Tukker

*Hoofdstuk I — De leer der uitverkiezing en de
Nederlandse oecumene*

„Aldus hebben wij gezamenlijk getracht opnieuw te komen tot een doordenking van de verkondiging van de bijbel omtrent de verkiezing Gods”, aldus verklaren de kommissieleden, die voor een deel Hervormd, voor een deel Remonstrants zijn. Zij wilden gehoor geven „aan de oproep, die vooral in de oecumene dringend klinkt om de vastgelopen posities te verlaten en zich opnieuw in openheid te verzamelen rondom het gemeenschappelijk verstaan van het evangelie en de opdracht, daarvan te getuigen in de wereld van nu” ¹⁾. Zij pretenderen niet, het officiële standpunt van Hervormde Kerk of Broederschap weer te geven. Wel hopen zij, hoewel ze weten dat het laatste woord over deze materie nog niet is gesproken, dat zij mogen overgaan tot andere onderwerpen, die beide Kerken evenzeer kenmerken als inhoudelijk scheiden.

Nu is het op zichzelf verblijdend dat twee Kerken willen komen tot de doordenking van hoofdzaken in de dogmatiek, en het is niet onredelijk dat in navolging van Dordrecht 1618-19 het gesprek met de ander ook over de verkiezingsleer opnieuw wordt aangegaan. Nog afgezien van de zinsnede, waarin gerept wordt van de oproep in de oecumene om vastgelopen posities te verlaten — een uitdrukking, die wij verre van gelukkig achten — is het billijk dat dit hernieuwde gesprek gevoerd wordt rondom het gemeenschappelijk verstaan van het evangelie. Inderdaad zal de bijbel moeten beslissen over de vragen rondom de uitverkiezing, en het is bijvoorbeeld uitgesloten dat wij de uitleg van de Schriften richten naar dogmatische formuleringen, die niet van stonde af aan in die Schriften te vinden zijn. Ook de opdracht, die de kommissieleden gevoelden om door het verstaan van het evangelie tot een

gemeenschappelijk getuigenis in de wereld van nu te geraken, is op zichzelf te loven. Scheiding van Kerken brengt schuld mee: schuld ten opzichte van de andere partij in de scheiding; schuld ten aanzien van het lichaam van Christus, dat één is en er daarom niet mee gebaat is, wanneer in de zichtbaarwording der Kerk een scheiding plaats vindt, al is het dan met ketters; schuld tegenover de wereld, die dan niet zegt: „Ziet hoe lief zij elkander hebben”. Dan wordt het getuigenis van het evangelie versnipperd en menigmaal verduisterd door twistvragen.

De Hervormde Kerk voelt een bepaalde schuld ten aanzien van de Kerken die uit haar ontstaan zijn en zij wil eerder ten behoeve van de eenheid dan uit machtswellust naar een samenwerking toegroeien door het gesprek open te houden onder andere met de Gereformeerde Kerken en de Remonstrantse Broederschap. Zij wil ten aanzien van de laatste zelfs meer, zoals uit de konsideraties rond open en oecumenisch Avondmaal en kanselruil is gebleken. En hier gaat het niet om het bescheiden pogen van een kommissie uit beide Kerken. Hier gaat het wel degelijk om de Hervormde Kerk en de weg die zij kiest. Wij dachten, dat het rapport „Enige aspecten” en bedoelde konsideraties te dicht op elkaar zaten. Wij dachten bovendien, dat er meer mogelijkheid had moeten zijn om *eerst* over de grond van eenheid of onenigheid, voornamelijk de verkiezingsleer die op de bodem van alle ware Kerk zijn ligt, ons als Kerk te bezinnen, en *dan* in tweede instantie mede aan de hand van het eerste na te gaan of een gemeenschappelijke viering van het sakrament van het Avondmaal en kanselruil mogelijk zijn. Dat had gekund, want dit rapport van de gemengde kommissie was reeds lang klaar, voordat het verscheen. Dan nog zou eerst minstens een soortgelijk rapport als het onderhavige moeten uitwijzen, of wij inmiddels over de Doop en het Verbond alsmede over het Avondmaal en de reële aanwezigheid van Christus daarbij zo niet gelijk dan toch gelijkend denken in beide Kerken. Daarnaast wijst de kommissie die „Enige aspecten” samenstelde, zelf een aantal punten aan, waarover niet aanstonds eenheid van gevoelen heerst in de Hervormde Kerk en de Remonstrantse Broederschap, na-

melijk ²⁾ de betekenis van de christelijke vrijheid, Kerk, ambt, liturgie en nog een aantal niet-theologische factoren. Na driehonderdvijftig jaar, heet onze reactie. Dat wil zeggen dat drie en een halve eeuw beide Kerken eigen en gescheiden wegen zijn gegaan. De theologische invloeden in die beide Kerken kwamen van verschillende kanten. Na 1619 kwam de Hervormde Kerk al spoedig terecht bij de oude schrijvers en de bevindelijke theologie alsmede in de Verbondstrijd tussen Voetianen en Coccejanen. De Remonstranten daarentegen hadden met de Rijnsburger Collegianten een afkeer van dogmatisme en leerstelling gemeen, zochten dus ook geen systeem van leringen tot hun bloei en vrijheid, die in de achttiende eeuw pas goed begonnen, terwijl het daarna tot in de twintigste eeuw nu bepaald niet de gelegen tijd is geweest om de dogmatiek uit te bouwen. Is de Hervormde Kerk van achttiende en negentiende eeuw daar arm aan geweest, dan zeker de Broederschap. Daarvoor in de plaats staat in de Broederschap een opmerkelijk interesse in vragen van cultuur in het algemeen en ethiek en wijsbegeerte speciaal. Dat is tot op de huidige dag te merken.

Deze onvolledige analyse wil slechts suggereren, dat de diversiteit van opvattingen over bovengemelde punten waarschijnlijk groter is dan vermoed wordt door hen, die de konsideraties rond open Avondmaal en kanselruil met de Broederschap hebben aangenomen. Zolang in een vrij representatief geschrift als *De Remonstrantse Broederschap* ³⁾ over Doop, Avondmaal en huwelijk door elkaar als plechtigheden wordt gesproken, waarvan de Broederschap het niet juist acht, iemand — ook als hij of zij geen lid is — uit te sluiten, geeft zij blijk van wat een sakrament is, zacht gezegd een andere opvatting te hebben dan onze formulieren aanduiden.

Als er gesproken moet worden over schuld tussen twee Kerken in de geschiedenis, dan wijst de kerkgeschiedenis toch in eerste instantie een gesprek met de Evangelisch Lutherse aan, die hier te lande als Martinisten sedert de tijd van een georganiseerde Gereformeerde (Hervormde) Kerk verre van fraai zijn behandeld, en dat terwijl wij aan Voet en Van Essen en aan Jan Arends. zeer

verplicht zijn wat betreft de opbloei van de Reformatie. De godsdienstgesprekken in Duitsland, waarop met name ter zake van de Avondmaalsleer calvinisten en lutheranen uiteengegaan zijn, zouden in 1967, het herdenkingsjaar van het begin der lutherse (!) Reformatie 1517 wel meer in het teken van de belangstelling hebben mogen staan dan een eventuele verzoening met de Remonstranten.

Nog een partij, die gezien de geschiedenis wat mag eisen, kan zich met recht en reden misdeeld gevoelen. Immers, waren wij niet vóór de konsideraties over open Avondmaal en kanselruil met de Remonstranten en vóór „Enige aspecten” in bespreking met de Gereformeerde Kerken? Het mag opportunistisch lijken dit te vragen, maar hoe zullen de achttien reageren op deze verzoeningspogingen tussen Hervormde Kerk en Remonstrantse Broederschap? Onze Kerkorde stelt in Ordinantie 20-9 (Oecumene) wel dat het in het zoeken naar hereniging gaat om Kerken die door bijzondere banden van *geschiedenis* met de Hervormde Kerk verbonden zijn, maar artikel X van de Kerkorde in enger verband legt het belijden van de zelfopenbaring van de drieënige God uit als *in gemeenschap met de belijdenis der vaderen*. Deze laatste formulering, waar destijds de Gereformeerde Bond zoveel bezwaar tegen gemaakt heeft, willen wij hier aanhalen om de Kerk erop te wijzen, dat het niet zonder meer om ontmoetingen in de geschiedenis gaat, als sprake is van wederzijdse verplichtingen. Het gaat om de belijdenis, zo men wil het belijden in de geschiedenis, en zulks in gemeenschap met de belijdenis der vaderen. Dan is het hemd nader dan de rok. Dan vallen de Gereformeerde Kerken nog steeds binnen deze clausule, zoals de Broederschap er vooralsnog buiten valt. De kerk, ook de Hervormde Kerk, leeft in de geschiedenis van haar belijden en belijdenis, en anders leeft zij niet. Dat heeft de Hervormde Kerk en bij genoemde konsideraties, die inmiddels zijn aangenomen, en bij de verwerking van „Enige aspecten” goed te bedenken. Heeft de Broederschap er tot op dit ogenblik bezwaar tegen om enige formulering van geloofsinhoud bindend te verklaren voor ieder ander die deze formulering uitsprekt, — wij schamen er ons niet voor dat wij zowel een

belijdenis- als een belijdende Kerk zijn. Bijgevolg kunnen wij als Hervormden in deze vergelijkingspogingen, waarvan „Enige aspecten” er een is, ons niet dezelfde vrijheden veroorloven als de Remonstranten!

Met name de volgorde van aankomst van konsideraties en „Enige aspecten” ontmoet bij ons dus bezwaren. Het recht der Kerk gaat in principe niet voor de leer uit. En als u er bezwaar tegen hebt, dat hier over Avondmaal en kanselruil als rechtskwesties gesproken wordt, dan zeggen wij: zonder dat wij tot eenheid gekomen zijn terzake van de verkiezing, is er noch van een eenheid van Kerken noch van een gemeenschap der heiligen sprake en heeft het bijgevolg geen zin om samen Avondmaal te vieren. Voorts is het misleidend ten opzichte van de gemeente die geen theologie studeerde, om een Remonstrants predikant op een Hervormde kansel toe te laten onder de schijn als waren alle onderscheidende punten verdwenen. Een laatste punt daarbij is nog, dat de omgekeerde volgorde — namelijk een Hervormd predikant op een Remonstrantse kansel — eerlijkheidshalve dezelfde bezwaren ontmoet. Wij zijn driehonderdvijftig jaar aan elkaar ontwend. God kan ook deze eenheid als een wonder geven, maar dat ontslaat ons niet van de plicht om de feiten nuchter onder ogen te zien, op straffe van het wonder zelf met kerkelijke machinaties te bewerken. In dat geval zou de oecumene een zeepbel zijn.

Hoofdstuk II — Dordt en de bijbel over de verkiezing

Op blz. 3 en 4 van het boekje „Enige aspecten” kan de lezer de punten vinden, waarover in de kommissie eenstemmigheid werd bereikt. Op twee punten minstens wijkt deze eenstemmigheid duidelijk af van de Dordtse canones: sub *d* waar naar denkmiddelen wordt gevraagd, die meer recht laten wedervaren aan de structuren van bijbels denken. Met „meer” bedoelen de auteurs: meer dan Dordt en de Remonstrantie. En sub *f* waar gevraagd wordt naar meer accent op gemeente en wereld, en dus naar een verlegging van de nadruk in de verkiezing van individu naar die beide. Het eerste bezwaar keert zich tegen de „Dordtse scholastiek” en het tweede keert zich tegen het partikularisme in de verkiezingsleer. Nu is de vraag, of men het van huis uit ook zo over deze dingen eens zou zijn, ware er niet een tweeledige kommissie benoemd. Met andere woorden: durft de Hervormde Kerk dit zonder meer voor haar rekening nemen? En spreekt zij met de Broederschap hierin gelijke taal? Zeker willen wij aannemen dat deze eenstemmigheid geldt in het denken over Israël als verkoren volk, en in zekere mate ook over Gods verkiezing in Jezus Christus. Hoewel de centrale plaats van deze notie niet in alle bijdragen aan „Enige aspecten” even duidelijk blijkt.

Dan is er sub *e* ook daarover eenstemmigheid bereikt, dat in de verkiezing Gods *mede* is opgenomen de roeping tot medemenselijkheid en verantwoordelijkheid, tot getuigenis en dienstbaarheid. Deze formulering lijkt ons juist en bijbels verantwoord. Het woordje „mede” waakt voor een absoluut stellen van verkiezing zonder daaruit voortvloeiende heiliging en eveneens voor een verabsolutering van een dienstbaarheid, waar de verkiezing geheel in op-

gaat. Echter leek ons dat dr. Hasselaar in zijn overigens prachtige hoofdstukje over verkiezing en heiliging de verkiezing toch teveel in het licht der functionaliteit plaatst en — zo hij daartegen protesteert — in elk geval te weinig laat zien, dat het eeuwige doel van de verkiezing boven dienst en dienstbetoon uitgaat. Als wij spreken van verkoren tot zaligheid, dan bedoelen we nog iets meer en iets op langer termijn dan de verkiezing tot dienst, wat „Enige aspecten” overigens op blz. 22 zelf toegeeft. Daarom is de verkiezing niet uitgeblust met de dienst der Kerk aan de wereld. Wat hier in de verkiezing wordt gelegd, is bijbels gesproken een *vrucht* van de verkiezing, als hoedanig ook de Dordtse leerregels over verkiezing en heiliging in hfdst. 1-9 spreken: „Deze verkiezing is geschied niet uit het voorgezien geloof en de gehoorzaamheid..., heiligheid of enige andere goede hoedanigheid of geschiktheid,... maar tot het geloof en gehoorzaamheid des geloofs, tot heiligheid enz.; en diensvolgens is de verkiezing de fontein van alle zaligmakend goed, waaruit het geloof, de heiligheid, en andere zaligmakende gaven en eindelijk het eeuwige leven zelf, als *vruchten* vloeien...” Wellicht kan men de manier waarop Dordt geloof, gehoorzaamheid en heiligheid onder „alle zaligmakend goed” rekent, de Dordtse vaders betwisten, maar men kan niet ontkennen dat het terugwerpen van de verkiezing op haar oorsprong, God, met zich meebrengt dat de verkiezing niet in de vruchten der verkiezing opgaat.

Grote eenstemmigheid werd bereikt — sub *c* en *d* — over Gods werken in Israël en in Jezus Christus. Nu moeten, aldus de commissie, denkmiddelen gezocht worden om meer de bijbelse structuren te benaderen. Daarvan heeft de commissie dan toch zelf in dit boekje een pover bewijs geleverd. Met het gevaar van abstrahering in de verkiezingsleer, welke men bij Dordt en in de Remonstrantie bespeurde. De voormelde bijdrage van Hasselaar over verkiezing en heiliging mist een totale bijbelse fundering. Ware dat anders geweest, dan had Hasselaar niet alleen over deze kant van de heiliging gesproken, doch evenzeer over de Oudtestamentische plaatsen waar heilig en heiligheid verbonden worden met de tempel, het huis

Gods. Wat bijvoorbeeld te denken van Psalm 65: „Welgelukzalig hij die Gij *verkiest* en doet naderen, opdat hij wone in Uw voorhoven; wij zullen verzadigd worden met het goede van Uw huis, het *heilige* van Uw paleis”? Maar het gemis aan bijbels overzicht en doorzicht is eveneens voelbaar in andere bijdragen. Wanneer ds. Van Leeuwen schrijft over de actuele betekenis van de leer der uitverkiezing, dan mogen misschien de teksten achter dit opstel staan, maar wij hadden terwille van de informatie toch liever gezien dat ze erin stonden. Wanneer verreikende zinnen worden geschreven als: „De uitverkiezing begint bij het uitroepen van deze wereld uit de chaos tot een bestaan voor Gods aangezicht” ⁴⁾, dan wordt de verkiezing in de schepping gelegd en wij zouden daar graag een argument voor, zoniet een bijbels bewijs van willen zien. Wanneer op diezelfde bladzijde zoiets als een identifikatie geleerd wordt van uitverkiezing en uittocht, dan zouden wij ook daar graag de stukken voor op tafel willen zien. Met schoonschrijven alleen komt men er niet. En hetzelfde geldt, wanneer Van Leeuwen het volgende hoofdstuk van „Enige aspecten” wijdt aan een nieuwe interpretatie van de leer der uitverkiezing. Wanneer prof. Hoenderdaal schrijft: „Terecht hebben de remonstranten hun tegenstanders verweten, dat zij inplaats van God het noodlot stelden, omdat hun God immers de gevangene was van zijn eigen decreten” ⁵⁾, dan legt hij er getuigenis van af, a) niets begrepen te hebben van de immutabilitas dei, ofwel de onveranderlijkheid Gods, waar Thomas van Aquino zo’n nadruk op gelegd heeft, alsmede Reformatie en Nadere Reformatie; b) de bijbelse notie „trouw” van God uit niet te begrijpen; c) niet in te zien, hoe verschrikkelijk het is voor wereld en Kerk, wanneer God in Zijn besluiten betreffende de zaligheid van Zijn Kerk wisselend zou zijn en van het een op het ander zou komen. Hoe komt dit misverstand de wereld in? Doordat ook Hoenderdaal minder de bijbel dan een bepaalde vorm van onbijbelse theologie laat spreken. Overeenkomstig deze methode kan hij stellen dat in de bijbel geen sprake is van een goddelijk verband, waarin al het zijnde rust, maar van een verbond van een persoonlijk God met de door Hem geschapen wereld. ⁶⁾ Wij menen

dat deze tegenstelling onbijbels is. De twee scheppingsberichten van Gen. 1 en 2 zijn juist daarin elkaars complement, dat vanuit dat verbond het verband ter sprake mag komen en omwille van het verbond dit verband bestaat. Waar bijgevolg Hoenderdaal de verkiezing in het slop van de voorbeschikking terecht ziet komen, stellen wij dat de voorbeschikking de konsekwentie is van de onveranderlijkheid Gods en een zover mogelijke omschrijving van Augustinus' „voorkomende genade". Overeenkomstig de vrijheid die Hoenderdaal voor de andere partij van het verbond opeist, wordt niet alleen het verbond als een soort grond der verkiezing gesteld, maar wordt nu ook Israël de drager van de verbondsgedachte en daarmee van de verkiezing genoemd ⁷). Wij meenden dat hier de zaak op zijn kop komt te staan, en dat het niet aangaat om een mensenvolk — zij het het volk — drager van de verkiezing te noemen. Dan is de verkiezing kennelijk niet meer en niet anders dan een beweeglijk gebeuren tussen God en Zijn volk binnen het kader van het verbond, waarbij dan nog te zien staat in hoeverre Israël of Israëls God doorslaggevend gewicht in de schaal legt.

Even verbazingwekkend is het dat prof. Heering zijn bijdrage over verkiezing, Kerk en Koninkrijk Gods kan beginnen met uit te gaan van een geloof in die God, die voor de wereld en het leven kiest en zó onze God is ⁸). Gaarne bewijs hiervan. Had hier de inzet van *de* Brief over verkiezing en Kerk, die aan de Efeziërs, niet ter sprake moeten worden gebracht: „Gezegend de God en Vader van onze Heere Jezus Christus, ... gelijk Hij ons uitverkoren heeft *in Hem* (in Christus) vóór de grondlegging der wereld"? Graag zouden wij een verantwoorde exegese gelezen hebben van de zinsnede: vóór de grondlegging der wereld. Alle reden daartoe was aanwezig, aangezien wisselend in het Nieuwe Testament ⁹) gesproken wordt over: van, vóór en van vóór de grondlegging der wereld. Zou Heering na zo'n onderzoek nog wel kunnen schrijven: „In het nieuwe testament is de kring van het uitverkoren volk nog wijder geworden. Het is nu duidelijk, dat in wezen alle volkeren verkoren zijn" ¹⁰)? Waar vindt men deze universalistische verkiezing in het Nieuwe Tes-

tament? „Wij" en „u", zegt Paulus in de Brief aan de Efeziërs, evenals elders, zonder daaraan een andere ethnische (volksmatige) uitbreiding te geven dan in Ef. 2: „gij die eertijds heidenen (tà etnè) waart". Het gaat niet zonder meer om alle volkeren; het gaat om hen die het woord der roeping horen en verstaan. Dat lijkt ons toch meer een uit personen gebouwde Kerk, dan een waarin alle volkeren in wezen verkoren zijn. En dit alles, omdat de bijbel in dit boekje „Enige aspecten" niet voor zichzelf spreekt.

Wij willen een poging wagen om opnieuw de bijbelse gegevens over de verkiezing aan de orde te stellen. Voor de verkiezing van Israël wordt terecht Rom. 9-11 aangehaald. Wat betekent echter bij alle overweging van het hele Israël dat zalig, behouden, gered zal worden, Rom. 9:6 e.v.: „Want die zijn niet allen Israël, die *uit* Israël zijn, noch omdat zij Abrahams zaad zijn, zijn zij allen kinderen . . . Dat is: niet de kinderen van het vlees, die zijn kinderen Gods; maar de kinderen der belofte worden voor het zaad gerekend"? Wellicht denkt iemand aan een progressief heilshandelen Gods, waardoor de kinderen van het vlees tot kinderen der belofte worden, naarmate de tijd verstrijkt. Dan blijven wij echter met twee andere bijbelse stukken zitten. In 1 Cor. 10 en Hebr. 3 gaat het om hetzelfde gebeuren: Israël trekt door de woestijn. In 1 Cor. 10 wordt verklaard dat Israël bij de uittocht uit Egypte niet hetzelfde volk is als Israël bij de intocht in Kanaän. Allen waren onder de wolk, allen trokken door de zee en zijn erin gedoopt, allen hebben dezelfde geestelijke spijs gegeten en drank gedronken. „Maar in het merendeel heeft God geen welgevallen gehad, want zij zijn in de woestijn neergeslagen" (vs. 5). Hier gaat het welgevallen, de *eudokia* Gods, *vooraf* aan de dood van de Israëlieten in de woestijn. Wij horen diezelfde *eudokia*, dat welgevallen, welbehagen bezingen door engelen in Efratha's veld. Hoe staat het met die *eudokia*? Heeft die maar één kant, namelijk een heilzame en heilbrengende? Of is die *eudokia* een zaak die zich partikulier uitwerkt, het merendeel van Israël in de woestijn overslaat en de schaduwzijde van de verwerping in zich bergt en aan zich houdt? Dan wordt in „Enige

aspecten" ¹¹⁾ ten onrechte gemeend, dat Gods welgevallen maar één kant uit kan gaan, namelijk die van het heil zonder meer. Tegelijkertijd spreekt Hebr. 3 over de afkeer van God ten opzichte van dat deel van Israël, dat in de woestijn stierf, als over een *gevolg* van hun *zonde* en *ongeloof*. In Hebr. 4:3 en 6 wordt dan beurtelings volgehouden, dat Gods werken van de grondlegging der wereld af (een term die ons herinnert aan de verkiezingstekst van Ef. 1!) al volbracht waren, en dat het niet ingaan in de rust van het beloofde land gevolg was van eigen ongehoorzaamheid. Zit hier niet het raadsel, niet van het ongeloof — zoals een der hoofdstukjes van „Enige aspecten” heet — maar van de verkiezing en de verwerping achter? Al moeten wij dan volhouden dat Gods heilswerk zich niet laat opsplitsen in deeltjes die ten opzichte van elkaar tegenstrijdig zijn, moeten wij aan de andere kant niet bedenken, dat bij God, bij Wie één en drie in Zijn drieëenheid niet met elkaar strijden, een pluriformiteit en een hoogheid van gedachten en wegen is, die voor ons o.a. nevel en onklarheid, zelfs de gedachte aan tegenstrijdigheid oproept? Wanneer Israël van God belijdt: „De Heere onze God, de Heere is één”, dan betekent dat één toch geen rangtelwoord, doch een enkelvoudigheid in God. Zo mogen wij toch ook niet de eudokia Gods terwille van ons inzicht en onze verbeeldingskracht op één spoor laten rijden, wanneer de bijbel over twee sporen spreekt. Zelfs wanneer men Gods openbaring in het vlees volkomen ernstig neemt en al Gods werken verklaard ziet in Christus en Gods openbaring in Hem, dan blijkt toch deze diversiteit in woorden als: „Ik ben niet gekomen om de wereld te veroordelen, maar te behouden”, en: „Doch deze Mijn vijanden, die niet hebben gewild dat Ik over hen koning zou zijn, brengt (ze) hier en slaat ze vóór Mij dood” (Lk. 19:27).

De bijbelse lijn der verkiezing is trouwens nog op een ander punt onthullend. Juist wanneer de verkiezing van Israël bijvoorbeeld in Rom. 9 e.v. in het geding is, kan de Kerk uit de volkeren slechts gedacht worden als „in Israël ingelijfd”; Martin Buber maakt in zijn *Verdeutschung* van Psalm 87 een opvallend en in de tekst gegeven verschil tussen de manier waarop God de heidenen telt in Sion

en de wijze waarop Hij Zijn volk Israël telt. Van Rahab, Babel, Philistea, Tyrus en Ethiopië geldt: „Deze (zeer partikulier en geselecteerd!) werd daar geboren”. Maar van Sion wordt gesproken: „Man voor man is in haar geboren”. Stelt nu „Enige aspecten”, dat we de nadruk in het spreken over de verkiezing dienen te verleggen van het individu naar de gemeente en de wereld, dan vragen wij ons af, of dat in het licht van het bijbels getuigenis niet eenzijdig is. Is het lichaam van Christus onder de volkeren, anders dan Israël, *ethnisch*, d.w.z. volksmatig te bepalen of meer persoonlijk? Wanneer Paulus (Rom. 11:25-26) spreekt over het zalig worden van *geheel* Israël, nadat de *volheid* der heidenen zal zijn ingegaan, houdt dan „volheid” net zoveel of minder in dan „geheel”? Het is zeer juist, dat in „Enige aspecten” een poging gedaan is om verkiezing en verbond nauwer met elkaar in verband te brengen dan tot nog toe geschiedde. Alleen, nu zijn ze te nauw met elkaar verbonden. Men mag ze niet met elkaar identificeren op straffe van ditmaal God niet het slachtoffer van Zijn eigen dekreten, doch dan van Zijn schepselen en eigen schepping te maken. En zulks is verre van bijbels.

Nu luidde de titel van dit hoofdstuk: „Dordt en de bijbel over de verkiezing”. Na deze bijbelse stof en proeve van exegese willen wij nagaan, wat in de *Canones de werkwijze* is, — een dogmatische volgorde met recht van eeuwen. Zowel de verdoemelijkheid van de mens als de openbaring van de liefde Gods in Christus en de verkondiging van deze liefde worden in de eerste drie paragrafen van hfdst. I geheel gesteld vanuit de teksten. Men lette erop dat de Dordtse leerregels niet aanvangen met de leer der verkiezing, doch de heilsorde van zonde en genade en de verkondiging handhaven. Hetzelfde geldt dan van paragraaf 4, waarin over niet geloven en wel geloven gesproken wordt, met de konsekventies van het blijven van de toorn Gods en de verlossing van de toorn Gods. Opnieuw niet alleen met teksten gestaafd, doch qua taal uit de bijbel zelf gediept. Eerst hierna wordt over oorzaak of schuld van het ongeloof (in de mens) gesproken (par. 5) en het onderscheid van „sommigen wel, sommigen niet”, waarvan de oorsprong ligt in Gods eeuwig besluit (par. 6). Een

harde zaak, zeker, doch opnieuw mag ons opvallen, hoe barmhartig de Dordtse leerregels deze zaak omschrijven. Er wordt niet van twee dekreten gesproken: een ter verkiezing en een ter verwerping, doch van één. Er wordt ook niet gesproken van een handelen tot verkiezing en een handelen tot verwerping. Neen, God vermurwt en buigt de harten der verkorenen om te geloven, doch laat degenen, die niet zijn verkoren, in hun boosheid en hardheid ¹²). Men zal dit moeten honoreren, en dat is de schrijvers van „Enige aspecten” niet gelukt.

Hfdst. I gaat verder met van de verkiezing te zeggen dat zij een onveranderlijk voornemen is, vóór de grondlegging der wereld (opnieuw de term uit de Brief aan de Efeziërs), waardoor God in Christus uitverkoren heeft een zekere menigte van mensen. De uitdrukking „menigte van mensen” ontmoet uiteraard bezwaren bij wie de verkiezingsinterpretatie verlegt wil zien van individu naar gemeente en wereld, doch is een rechtstreekse herinnering aan Augustinus' uitdrukking *massa perditionis*, de menigte die verloren gaat. In volgende paragrafen wordt dan gesproken over het enerlei der verkiezing in Oud en Nieuw Testament, een bijbelse zaak (par. 8), niet uit geloof doch tot geloof (par. 9), waarna het welbehagen Gods — naar zijn twee kanten zoals boven aangehaald — als oorzaak der verkiezing wordt genoemd (par. 10). Daaraan zit vast de onveranderlijkheid der verkiezing, bijbels gekoppeld aan de onveranderlijkheid Gods (par. 11), waarna over de verzekering en de vruchten der verkiezing wordt gesproken: de verkorenen worden van hun verkiezing verzekerd naarmate zij die vruchten der verkiezing in zich zien (par. 12). Wellicht een minder fraaie formulering, welke aan ons weinig kontemplatief gericht levensgevoel vreemd is, doch wel een bijbelse in zover als het gaat om de volgorde van verkiezing en geloof in de tijd en de volgorde van die beide in de uitwerking van het heil. In één hoofdstuk zegt Dordt met nadruk dat de verkiezing oorsprong van het geloof is en daaraan voorafgaat, terwijl in de verzekering der verkiezing juist op het geloof de verkiezing volgt en uit het geloof de verkiezing oplicht.

Zonder nu de uitleg en samenvatting van de Dordtse

leerregels verder uit te strekken, menen wij dat het voorgaande voldoende heeft aangetoond, welke methode de „vaderen van Dordt” hebben gebruikt. Of men het met elk detail van de leerregels eens is, — in ieder geval zal men moeten toegeven dat hier meer serieus dan in „Enige aspecten” rekening is gehouden met de bijbel en bijbelse lijnen. Graag bevelen wij voor verdere studie aan het boek van dr. J. C. S. Locher, „De Dordtsche Leerregels”, Amsterdam 1956.

Hoofdstuk III — De leer der verkiezing in de geschiedenis.

Wat wij ten tweede tegen „Enige aspecten” hebben, is dat het boekje in kerk- en dogmenhistorisch opzicht rijkelijk tekort schiet. Enkele aanhalingen uit Calvijn, de Dordtse leerregels en de Remonstrantie kunnen dit gebrek niet goed maken. Integendeel: ook als men zich beperkt tot de zeventiende eeuwse geschillen, behoort men te weten dat de canones van Dordt katholiek zijn wat vorm zowel als inhoud betreft, m.a.w. dat men niet over Dordrecht kan oordelen, zonder in dat oordeel de vroege Kerk, de Middeleeuwse Kerk en de Kerk van de zeventiende eeuw in een groot deel van Europa te betrekken. Moge de westerse Kerk meer dan de oosterse, mede door de pelagiaanse twisten, ertoe gedwongen geweest zijn de predestinatie zover mogelijk te doordenken, de oosterse Kerk is toch unaniem — op Origenes met zijn wederherstel van alles na — geweest op het punt van de tweemaal eeuwige toekomst, die de mensheid te wachten staat, en heeft in de strijd met dualisme en gnostiek volgehouden dat ook de eeuwige rampzaligheid niet uit een tweede oorzaak naast God verklaard mocht worden. Augustinus schenkt gelijk bekend dezelfde klare wijn als Calvijn en Dordt, wanneer hij bijvoorbeeld in *De praedestinatione sanctorum* (over de verkiezing der heiligen) spreekt van praedestinatio (verkiezing) en reprobatio (verwerping), de eerste betreft op een bepaald aantal uitverkorenen dat niet te vermeerderen noch te verminderen valt, en van de uitverkorenen met betrekking tot de heiliging (vgl. Leerregels 1-9) zegt: niet omdat wij door onszelf heilig en onbevlekt zouden zijn, heeft Hij ons verkoren en voorbestemd, maar opdat wij het zouden zijn. Heeft hij over de volharding der heiligen een geschrift geschreven, getiteld „Over de

gave der volharding”, reeds in „Over het bederf en de genade” zegt hij: al wie in Gods zeer voorzienige beschikking voorgekend, geroepen, gerechtvaardigd, verheerlijkt zijn, ik zeg deels niet dat zij niet reeds wedergeboren zijn, anderdeels niet dat zij niet reeds geboren zijn als kinderen Gods en in het geheel niet verloren kunnen gaan. Een krasse bewering, waarin Augustinus ter zake van verkiezing en verwerping wel wat verder gaat dan de Dordtse leerregels. Belangrijk te vermelden is tenslotte dat de eenheid van gevoelen van oost en west over de verkiezing bleek, toen Pelagius niet op een westerse synode, doch op het derde oecumenisch concilie te Efeze in het oosten (!) in 431 door een opvallende overeenstemming tussen de oude voornamelijk antiocheense en de augustijnse theologie veroordeeld is. De Middeleeuwse orthodoxie vindt gedurig tegenover zich het semipelagianisme, dat te Arles in 475 een voorlopige overwinning behaalt, welke beslissing echter achterhaald wordt door het theologisch werk van Caesarius van Arles en Fulgentius van Ruspe en door de beslissing van Arausio (Orange) 529. Godschalk van Orbais, een benedictijn, wordt drie eeuwen later verbannen tot de kloosterkerker, daar hij in de theologische duisterheid van het Karolingische Rijk de dubbele predestinatie — overigens zonder voorbestemming tot de zonde, welke Dordt ook vermijdt — streng verdedigt, maar het herleefde semipelagianisme tegenover zich vindt.

Aan deze wisselende stand van zaken komt in de bloei-periode van de scholastiek een eind. Ging het dertiende eeuwse realisme onder leiding van Thomas van Aquino de weg van Augustinus' leringen terzake van genade, vrije wil en predestinatie, in minstens zo sterke mate het nominalisme van William Ockam, Thomas Bradwardine („Over de zaak Gods tegenover Pelagius”), Wicliff en Luther. Er is bij Luther een verborgenheid Gods, die uitgelegd moet worden als de openbaring Gods in het schamel vlees, maar er is een tweede verborgenheid Gods bij hem, welke de verborgenheid van de eeuwige rampzaligheid is, die toch de verborgenheid Gods is en niet buiten Gods wil omgaat. Van Calvijn is de dubbele predestinatie, inbegrepen het verschrikkelijk dekreet, bekend;

doch minder bekend is dat de sterk humanistisch gevormde Zwingli aan de eeuwige bestemming der mensen een even grote rol en precies dezelfde betekenis toekent. Op dit punt is de Reformatie afgeweken van Servet, Castellio, Pigghius en anderen die deels vanuit humanisme, deels rechtstreeks vanuit de bezoem der Rooms-Katholieke Kerk deze leer aanvielen; op dit punt is de Reformatie tenslotte opvallend unaniem geweest in de geschriften van de groten onder hen.

Wanneer nu de predestinatieleer, soms tot in details, over een periode van minstens 1400 jaar in de Kerk deze vaste vorm heeft verkregen, dan is het te weinig gezegd, wanneer ¹³⁾ de vorm van deze leer aan scholastische denkvormen wordt toegeschreven, die wij moeilijk meer als voor ons geldig kunnen ervaren. Zeker, ook in de scholastiek vindt deze leer een vorm, maar wij kunnen terzake van de overeenstemming tussen de Antiocheense richting en Augustinus bij de veroordeling van Pelagius toch moeilijk van scholastische denkvormen spreken — hoogstens van griekse invloeden, naar het schijnt een geliefd scheldwoord — terwijl we tevens in het oog moeten houden dat het calvinisme rond en na Dordrecht terdege kritisch heeft gestaan ten aanzien van wijsgerige denk-systemen, getuige haar afwijzing van het cartesianisme ten onzent.

Ieder kan en mag dit overzicht uitbreiden of verbeteren. In elk geval was het onze bedoeling aan te tonen dat het bij de verkiezingsleer niet om een appel en een ei gaat. Spreekt de commissie die dit boekje „Enige aspecten” heeft samengesteld, over het verlaten van vastgelopen posities, zelfs over de oproep daartoe, dan bedenke toch ieder, dat de kerkelijke traditie, de leertraditie, ons niet zo spoedig als deze commissie de vrijheid geeft om van vorm en inhoud terzake van een kernstuk in de dogmatiek te wisselen. Men heeft ons inziens de bijbel tegen zich, wanneer men het zo doet, zoals hier is geschied. Men heeft ook de traditie der Kerk en daarmee de katholiciteit der Kerk tegen zich, wanneer men zo te werk gaat. Vooral het laatste moest naar onze mening aan Kerken met wijd verbreide kontakten en een oecumenische inzet en begeer-

te toch zwaarder wegen dan nu is gebleken. Wij hebben daarom in de Hervormde Kerk geen behoefte aan een revizie van de verkiezingsleer — hoe nodig ook is die te bestuderen, voordat men napraat —, doch wij hebben vooral behoefte aan een ambtstheologie en een *theologisch* bepaalde kerkleer en een protestantse waardering van de traditie, voordat wij er ook maar over kunnen denken om de dogmatiek op de helling te zetten.

Hoofdstuk IV — Kleine kritiek.

Het lijkt ons weinig zinvol om over de grote lijnen van de verkiezing van gedachte te wisselen met de commissie tot samenstelling van „Enige aspecten”. Wij zijn het over zoveel details niet met elkaar eens, dat het beter is om in die onderdelen onze krachten te meten. Bovendien heeft deze werkwijze het voordeel, dat ook de gemeente betrokken wordt bij de waarde van en het inzicht in de verkiezingsleer. De oorzaak van de verkeerde problematiek in de zeventiende eeuw is volgens ds. Van Leeuwen ¹⁴⁾ het denken over de verkiezende God en de verkoren mens buiten de openbaring Gods in Christus om. Dat lijkt ons boud gesproken tegen de achtergrond van de Dordtse canones, die immers in hfdst. 1-2 direct op de erfschuld Joh. 3 : 16 zonder kommentaar — het geloof in de Zoon en het eeuwige leven — laten volgen, alsmede — in 1-3 — de oproep door de verkondiging tot bekering en geloof in Christus, en — 1-7 — zeer uitdrukkelijk spreken over een zekere menigte, „uitverkoren in Christus” om hen te rechtvaardigen, te heiligen en te verheerlijken. Nauwkeuriger spreekt hoofdstuk 4 van „Enige aspecten” ¹⁵⁾ met het ontwerp van de hoogleraren Van Niftrik en Hoenderdaal over de Dordtse leerregels, die wel de verkiezing in Christus leren, maar dan Christus alleen als *middel* zien om het besluit der verkiezing uit te werken. Echter, ook dit laatste wordt nergens in de Dordtse leerregels met zoveel woorden gezegd. Overal staat: verkiezing *in* Christus, en waar de ontwerpers van hfdst. 3 „Enige aspecten” over Christus als middel in de Canones van Dordt spreken, staat in werkelijkheid het *geloof* als middel in de canones zelf. Op een grove manier wordt overigens in dit hfdst. 4 „Enige aspecten” Christus tegen de verkiezing uitgespeeld, wanneer ¹⁶⁾ Calvijns vizie op de verkiezing aldus wordt uitgelegd:

„Christus kan mij alleen maar helpen, als ik behoort tot degenen die de Vader Hem gegeven heeft. Behoor ik niet tot die uitverkorenen, dan is ook Christus machteloos”. De hoogleraren Van Niftrik en Hoenderdaal dienen wel te bedenken, dat zij bij de woorden „die de Vader Hem gegeven heeft” spreken over teksten uit het hogepriesterlijk gebed (Joh 17 : 2, 6, 7, 9, 11 enz.), waarin Christus duidelijk bidt: „Ik heb Uw Naam geopenbaard aan de mensen die Gij Mij uit de wereld gegeven hebt... Ik bid voor hen; Ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen die Gij Mij gegeven hebt, want zij zijn van U”. Hoenderdaal vraakt in zijn eigen bijdrage ¹⁷⁾ eeuwen van abstrakt westers denken, die hun stempel hebben gezet, ook op ons Godsbegrip. Wij achten nu de kritiek, die Van Niftrik en Hoenderdaal hebben op de machteloosheid van Christus buiten de verkiezing om, een blijk van dit abstrakt westers denken, dat inderdaad bestaat en dat ons een geloof zonder genade aanpraat en een zaligheid zonder verkiezing, waarbij de daden Gods in die zin op de voorgrond komen, dat van de onveranderlijkheid van God en Zijn wil niets overblijft. Wie zo denkt als wij hier bij proeve vóór ons hebben, scheidt God van Christus en verstaat niet dat Gods macht dient tot uitwerking van Gods wil, welke wil te doen Christus' spijze was.

In de bijdrage van Hoenderdaal blijken niet alleen verkiezing en verbond ongeveer geïdentificeerd te zijn, doch bovendien blijkt de verzoening in deze nieuwe verkiezingsleer verdwenen te zijn. In Jezus Christus hebben de christenen de vrije toewending van Gods liefde herkend. In Christus heeft men God nabij geweten. Daarom behoren allen die zich in Christus verbonden weten, tot het nieuwe volk Israël ¹⁸⁾. In Christus heeft God voor de mens gekozen, heeft Hij de redding der wereld besloten. Wij missen hier duidelijke taal over de verzoening. Dat kan ook niet anders. Gods welbehagen is één, Gods verkiezing is zonder verwerping. De schaduw van de toorn Gods is in Hemzelf opgelost, dus is er geen verzoening nodig. Dat bedoelden wij, toen wij ons beducht verklaarden voor een geloof zonder genade. Er gebeurt in deze theologie niets. Er valt niets te vrezen dan gebrek aan dienstbaarheid.

Niet alleen is God met Zichzelf verzoend over de mens, maar ook staat bijvoorbeeld de christen welwillend tegenover deze beslissing Gods, en van deze wederzijdse toewending is Christus het herkenningspunt. „Indien wij *vijanden* met God verzoend zijn *door* de dood Zijns Zoons...” Men mag bezwaar hebben tegen Christus als middel der verkiezing, en terecht, doch men kan er niet om heen, dat over Hem en Zijn offer in de bijbel als zoenmiddel wordt gesproken. Daarom zie de Hervormde Kerk toe, dat niet uit deze dwarse verkiezingsleer een averechtse verzoeningsleer voortkomt.

Een van de konsekwenties in hfdst. 4 „Enige aspecten” is dat verschillende malen gezegd wordt ¹⁹⁾, dat de heilszekerheid in het scholastisch predestinatiesysteem moet liggen in de kennis van het eeuwig dekreet. Ten onrechte. Had men in dit boekje ook met het vervolg van de Canones van Dordt en niet alleen met het begin rekening gehouden, dan had men in hfdst. I-12 kunnen lezen, hoe de verkoren van deze verkiezing zeker worden, hoewel te zijner tijd en in ongelijke mate; *maar niet* door de *verborgenheden* Gods te onderzoeken, doch door de *vruchten* der verkiezing in hun leven uitgewerkt te zien: waar geloof, kinderlijk vrezen, droefheid naar God, dorst naar de gerechtigheid. Ook wanneer in „Enige aspecten” ²⁰⁾ gesteld wordt, dat volgens de Dordtse leer de kennis van het eeuwig dekreet niet samenvalt met de kennis van Christus, tekenen wij bezwaar aan. Integendeel geldt dat, waar Christus gekend wordt, de verkiezing gekend wordt, en waar Christus niet gekend wordt, de verwerping geldt. Men zie van de Leerregels hoofdstuk II-5 tot 9.

Het is trouwens niet wel in te zien, hoe Dordt de heilszekerheid zou kunnen verachten, terwijl een van de punten in de strijd tussen Rome en Reformatie juist de heilszekerheid is geweest. Heeft Dordt voor niets een 5e hoofdstuk, getiteld Over de volharding der heiligen? De heilszekerheid is in de Reformatie gelegd in de zekere kennis en het zekere vertrouwen van het geloof ²¹⁾ en is in de Dordtse leerregels uitgewerkt als het geloof aan de beloften Gods in Zijn Woord, het getuigenis van de Heilige Geest en de oefening van een goed geweten en goede werken als vruch-

ten der verkiezing (V-10). Stelt nu „Enige aspecten” ²²⁾, dat de konsekwentie van Dordt is dat in gereformeerde kringen de heilszekerheid gezocht wordt in stemmen, fluisteringen, verzekering enz., dan zal dat wellicht hier en daar aan de hand zijn, doch dit te verhalen op Dordt als de oorzaak, is dogmenhistorisch gesproken onzin, aangezien het Dordt erom ging (V-10) dat deze verzekerdheid juist *niet* voortspuit uit enige **bizondere openbaring** zonder of buiten het Woord, en dit in tegenstelling met Trente, het grote contrareformatorische concilie, waar dit wel werd geaccepteerd en geleerd ²³⁾. Daar immers gold dat, tenzij door speciale openbaring, niet geweten kan worden wie God Zich heeft verkoren en dat niemand a) op grond van het geloof zeker kan zijn, tot het getal der verkorenen te behoren of b) zeker kan zijn van de gave der volharding, tenzij op grond van speciale openbaring. Bijgevolg blijkt dat het de Reformatie en ook de Dordtse leerregels niet te doen was om een ondergraving van de heilszekerheid, doch juist om de verdediging daarvan tegen Rome. Dat de Reformatie dit gedaan heeft met behoud van de eeuwige verkiezing, is haar goed recht niet alleen, doch was haar plicht. Indien de heilszekerheid uitsluitend in het verbond wordt gelegd, dan wordt zij losgemaakt van haar eeuwige grond en dan wordt Gods Kerk niet alleen haar eeuwige herkomst, doch ook haar eeuwige toekomst in de eeuwige God ontnomen. Indien van de andere kant de eeuwige verkiezing en verwerping ter sprake komen buiten de heilsorde en buiten het verbond als uitwerking van de verkiezing, dan zouden wij in een scholastiek systeem zonder troost terecht komen. Dordt heeft voor die beide gewaakt en heeft ons daarmee de enige begaanbare weg gewezen om te spreken over en te leven uit de verkiezing Gods.

Om terug te komen op de tegenspraak tegen Christus als middel der verkiezing, — „Enige aspecten” stelt daarvoor in de plaats: „Het kruis toont verworpenheid en verkorenheid beide. Hij, in Wie God ons zijn verkiezing waar maakte, Hij droeg aan het kruis onze verworpenheid. Daarom is Christus de grond der verkiezing, het fundament van Gods genadige toewending tot de wereld” ²⁴⁾.

Zeker, Christus is meer dan middel, ook meer dan afspiegeling — hoewel het onbegrijpelijk is dat Hoenderdaal spreekt van een herkennen van Gods vrije toewending van Zijn liefde in Christus — maar dit gaat toch te ver. Juist Gods erbarmen, Gods welbehagen, Gods vrije toewending is fundament van Christus' heilswerk en van de verkiezing. Hoe kan de bijbel anders spreken over een God Die ons verkoren heeft *in* Christus! Waar Christus Zelf deel uitmaakt van het wezen en de openbaring Gods, is Hij in de eeuwigheid grond der uitverkiezing te noemen, en niet is Zijn volbrachte werk grond van de wil Gods van eeuwigheid, doch juist omgekeerd is Zijn werk uit de eeuwige wil Gods voortgekomen. „Zie, Ik kom om Uw wil te doen”. Wanneer het dan gaat om de strijdende en lijdende en stervende Christus, zal men toch wijzer doen met te spreken van God de Vader als de grond der verkiezing. Hij staat boven het lijden, terwijl Hij er evenzeer bij betrokken is door de Zoon. Leggen wij echter de grond der verkiezing in de lijdende Christus aan het kruis, dan komen wij noodzakelijk tot het patripassianisme, de leer volgens welke ook de Vader lijdt, een leer die door de vroege Kerk afgewezen is. God als gevangene van Zijn eigen dekreten voor te stellen, is een uiterste dat terecht in „Enige aspecten” gewraakt wordt, doch God als slachtoffer van menselijke schuld voor te stellen, is een even gewaagde zaak. Daarom kunnen wij niet zeggen, dat Christus zonder meer de grond der verkiezing is. Daar is spreiding in de drie-enige God.

In hoofdstuk 5 naar het ontwerp van Van Niftrik wordt gesteld ²⁵⁾ dat het bijvoeglijk naamwoord 'eeuwig' in eeuwig besluit gevaarlijk is en gemakkelijk aanleiding kan geven tot misverstand: determinisme en fatalisme. Immers, is dit eeuwig besluit even eeuwig als God eeuwig is? Het gaat hier Van Niftrik om de uitspraak van de Dordtse leerregels 1-6: „Dat God sommigen in de tijd met het geloof begiftigt, sommigen niet begiftigt, komt voort van Zijn eeuwig besluit”. Men kan zich indenken dat de gedachte, dat God van eeuwigheid besloten heeft, sommigen niet met het geloof te begiftigen, een huiveringwekkende is. Evenwel staat daar tegenover dat het niet mee zal vallen om de hebreeuwse

term me'olam, van eeuwigheid, in vergelijking met het Nieuw-testamentische aionios, eeuwig, en in vergelijking met de term aan het begin van de Brief aan de Efeziërs pro katabolès kosmou, vóór de grondlegging der schepping/wereld, een andere inhoud te geven dan die in Dordt geleerd is, wil men de trouw Gods aan Zijn verkiezing in Christus niet opgeven.

Een ander bezwaar willen wij noemen. Van Niftrik legt ²⁶⁾ de Dordtse verkiezingsleer zo uit, dat de verkiezing van de verkorenen wel tot eer van God dient, doch overigens slechts doel in zichzelf is. Zij heeft geen vrucht voor het geheel der schepping. Dat is onjuist, aangezien Dordt met nadruk in de zekerheid des heils de *vruchten* der verkiezing betreft, die onder andere bestaan in goede werken. Dordt heeft echter een evenwicht getroffen tussen de dienst aan de naaste en de wereld enerzijds, en de dienst aan God en de zaligheid der Kerk in de gemeenschap met Hem anderzijds. Op diezelfde bladzijde konstateert Van Niftrik dat de liefde Gods, die te Dordt ter sprake komt, geen totale liefde is, omdat Christus niet de verworpen en verkoren Mens als deel voor het geheel is. Kan men dat zeggen van Dordt? Wordt hier de liefde Gods verengd? Zij is zeker geen massaliefde, maar wel een totale *persoonlijke* liefde, zowaar als God Zelf persoon is. Is het niet opvallend dat op de verkiezing *in* Christus volgt het apostolische woord: wie in Christus is, die is een nieuwe *schepping*?

Hasselaar verwijt Dordt, dat in de Leerregels het ecclesiologisch perspectief, d.w.z. het zicht op en door de Kerk is verduisterd ²⁷⁾. Overigens ten onrechte. Dordt gaat echter niet van de Kerk uit, doch werkt door de uitwerking der verkiezing in mensen op de Kerk aan en besluit hfdst. V van de Canones met: „De *Bruid van Christus* heeft haar (de leer der volharding) altijd als een schat van onwaardeerbare prijs zeer teer bemind en standvastig verdedigd”. Dordt ook noemt de bekering met een zeer aktuele omschrijving: overbrenging tot het *rijk* van Gods Zoon ²⁸⁾, verdedigt de *Kerk* tegenover hen die zeggen dat God Zijn Zoon gegeven heeft zonder bepaalde raad van iemand zalig te maken ²⁹⁾, en stelt krachtens de raad Gods

in het vooruitzicht de bijeenvergadering van de *Kerk* der gelovigen ³⁰). Iets anders is of het niet nuttig is, dat juist bij de verkiezing over de *gestalte* der Kerk in *personen* wordt gedacht en gesproken ³¹).

Zo blijkt dan uit de punten die wij aangesneden hebben, dat met de leer der verkiezing heel wat samenhangt: het Godsbegrip, de verzoening, de Kerk en nog veel meer. Op blz. 7 van „Enige aspecten” wordt gesteld: „Men kan van mening verschillen over het antwoord op de vraag of dit geschil (over de verkiezing — C.A.T.) inderdaad de kern van de zaak raakte”. Wij menen, dat „Enige aspecten” in de konsekwenties, getrokken uit deze geschillen die destijds leefden tussen Contraremonstranten en Remonstranten, getoond heeft dat dit geschil toen inderdaad de kern raakte en nu nog. Wij zijn niet boven Dordt uit of om Dordt heen gekomen, al zouden vele Remonstranten boven de Remonstrantie uitgekomen zijn. Het opvallende van de zaak is, dat in „Enige aspecten” één hoofdstuk ontbreekt: dat over de heilszekerheid. Stelt Van Niftrik dat de mens zich aan deze God der eeuwige verkiezing niet toe kan vertrouwen uit onzekerheid dat het dekreet niet samenvalt met Gods openbaring in Christus, — wij menen dat de Kerk zich gaarne toevertrouwt aan een God, Wiens gedachten en wegen hoger zijn dan de onze en van Wie Mozes belijdt dat de geopenbaarde dingen voor ons en onze kinderen zijn en de verborgen voor de Heere *onze* (!) God. Hij blijft voor Zijn Kerk „onze God”, ook al zijn er zaken aan de verkiezing, die wij niet kunnen volgen.

NAWOORD.

Iemand zei op een vergadering, waar de geschillen rond de verkiezing aan de orde waren, dat Gods ware Kerk niet leeft van „deze theologische spitsvondigheden”. Gaarne toegegeven. De troost der verkiezing wordt niet minder en wordt niet meer door wat mensen ervan maken. Evenmin als de schrik der verwerping erdoor weggenomen wordt voor wie deze God niet geloven en vertrouwen. Toch is het nodig, dat ook in de theologenwereld gewaakt wordt voor wat niet alleen dierbaar doch tevens bijbels is terzake van de verkiezing. Is er geen theologisch bezig-zijn met deze zaken, dan is er ook geen onderzoek van Gods heil. Dan zouden wij ruimte laten aan een leer, die niet alleen de verkiezing aantast, doch daarin God schade toebrengt en in de Kerk verwarring sticht. Bovendien: wie aan de verkiezing gaat tornen, moet ook aan de verzoening gaan tornen, moet ook aan Christus' werk gaan tornen, moet ook aan de bijbel gaan tornen en ontnemt zich tenslotte de hele rijkdom van de christelijke belijdenis ³²). Onze Kerk zij daarom waakzaam.

Noten.

- 1) „Enige aspecten” blz. 5.
- 2) ibidem blz. 5.
- 3) Lochem 1964, blz. 8 en 35 e.v.
- 4) „Enige aspecten” blz. 8.
- 5) ibidem blz. 17.
- 6) ibidem blz. 17.
- 7) ibidem blz. 19.
- 8) ibidem blz. 48.
- 9) Vergelijk met elkaar Matth. 13:35 en 25:34, Luk. 11:50, Joh. 17:24, Hebr. 4:3, 1 Petr. 1:20, Openb. 13:8 en 17:8.
- 10) „Enige aspecten” blz. 49.
- 11) ibidem blz. 26 e.v.
- 12) Vergelijk Dordtse leerregels I-15: verkoren tegenover niet verkoren ofwel **voorbijgegaan**, en opnieuw: God heeft besloten hen te **laten**...
- 13) „Enige aspecten” blz. 13.
- 14) ibidem blz. 13.
- 15) ibidem blz. 23 e.v.
- 16) ibidem blz. 24.
- 17) ibidem blz. 21.
- 18) ibidem blz. 19.
- 19) ibidem blz. 24-26.
- 20) ibidem blz. 25.
- 21) Heid. Cat. Zondag 7.
- 22) „Enige aspecten” blz. 25.
- 23) Conc. Trid. sessio VI cap. 12, 15 en 16; Denzinger, **Enchiridion**.
- 24) „Enige aspecten” blz. 27.
- 25) ibidem blz. 29.
- 26) ibidem blz. 33.
- 27) ibidem blz. 37.
- 28) III en IV-10.
- 29) sub II, dwaling 1.
- 30) II-9.
- 31) Vergelijk „Enige aspecten” blz. 51 boven en 52 onder.
- 32) Zie bijvoorbeeld het herderlijk schrijven „Over de belijdenis der Kerk en haar handhaving”, 2e druk, Den Haag 1961, blz. 10 en 11.